1937

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

М. Бутович

Ч. I.

Літопис „Червоної Калини"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

Річник IX. 1937 (I—XII).

ЗМІСТ:

СТАТТІ

СПОМИНИ І ЗАПИСКИ

ІСТОРИЧНІ НАРИСИ

ВІРШІ ТА ОПОВІДАННЯ

МАТЕРІЯЛИ І ДОКУМЕНТИ

ВОЄННІ УСМІШКИ

БІБЛІОГРАФІЯ

РІЖНЕ

РЕЦЕНЗІЇ і ЗАМІТКИ

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

Opłata pocztowa uiszczona gotówką.

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
IX. Річник

ЧИСЛО 1 | СІЧЕНЬ | 1937

ВИД НА КИЇВСЬКУ ПЕЧЕРСЬКУ ЛАВРУ
(до статті: „Сумерк Київської Печерської Лаври“, ст 5.)

МИКОЛА МАТІЇВ-МЕЛЬНИК

В ПІДКОВИ КРЕШУТЬ КОНІ...

Падуть сніги, падуть... і курява мете,
Січуть вогнем лице тума́ни вітрогонні;
А в серці ди́вне щось рожево так цвіте —..
В підкови крешуть коні.

Бє склиця спід копит: каскадами шрапнель —
Останній промінь згас в доземному поклоні,
А вітер зжер тепло останнє спід шинель...
В підкови крешуть коні.

Пече оваль стремен і зброї чорна сталь
В стомленім мозку бють десь су́рми похоронні —
А в серці лиш блакить і ясна світла даль...
В підкови крешуть коні.

Скрипить під такт сідло, морозом дзвонить кріс,
Гарчать голодні ле́за на припоні, —
А вуса, брови й ніс укрив іней, як ліс...
В підкови крешуть коні.

В степу завив десь звір і серед роздорож
В пітьмі згубився шлях одірваній кольоні.
На віях смерти сон — а в серці дивна дрож —
В підкови крешуть коні.

І враз на шлях проклін упав, як хмаролім,
І в чорну хлань знялись затиснені долоні —
А в серці сонця даль і крик побіди й грім!...
В підкови крешуть коні.

Музей Історично-Воєнних Памяток

Дня 1. листопаду 1936. відкрито в Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові новий відділ: **Відділ Історично-Воєнних Памяток.** Є це постійна вистава памяток з останньої визвольної боротьби. До неї мають увійти теж історично-воєнні памятки з давних часів — княжої і козацької доби.

Відділ повстав з ініціятиви **Товариства „Молода Громада“** у Львові, при його матеріяльній допомозі і працею членів **Історично-Музейної Секції** Товариства.

Відділ займає покищо дві кімнати, в яких розміщено ті експонати, що їх зібрав дотепер Музей Н. Т. Ш., між ін. також здебільша заходом і коштом Товариства „Молода Громада“. Бажання ініціяторів є поширити цей відділ і зібрати в ньому всі памятки, що зберeглись ще у приватних людей або заховались денебудь інде.

Тому Рада Товариства „Молода Громада“ та її Історично-Музейна Секція звертається до всього Українського Громадянства, а в першу чергу до бувших товаришів зброї з проханням:

Присилайте всі памятки, що є у Вас по Українських Січових Стрільцях, Січових Стрільцях, Галицькій Армії, Армії У. Н. Р. та й взагалі всі памятки, звязані з останньою визвольною боротьбою і українською державністю (світлини, документи, частини одягу, відзнаки, виряд, печатки і т. п.) на адресу:

Музей Наукового Товариства ім. Шевченка
(відділ іст. воєн. памяток), Львів, вул. Чарнецько ч. 24.

Присилайте грошеві пожертви на розбудову нашого відділу, який повинен гідно репрезентувати всім нам дорогу минувшину.

Гроші треба посилати до **Земельного Банку Гіпотечного,** Львів, вул. Словацького ч. 14. переказом або чеком П. К. О. на ч. 500.170. з дописою „Музей Молодої Громади“.

За Раду Т-ва „Молода Громада“:

Ю. Шепарович, вр. голова.

М. Бонковський, вр. секретар.

За Історично-Музейну Секцію:

Др. Д. Лукіянович, вр. голова.

Др. І. Карпинець, вр. секретар.

День 22. січня 1919 року в Києві

Подав: *І. К.*

Подаємо відпис трьох депеш, які збереглися в рукописному Відділі Бібліотеки Н. Т. Ш. у Львові, що подають частинний перебіг Свята Зєдинення[1]).

Тернопіль. Для передачі по всім установам Галичини.

[з] Києва, Ч. 473/А. — надано 22. І. 1919. год. 19.42. Циркулярно У. Т. А. 22/І. — 371.

Єгодня в день річниці проголошення четвертого універсала У. Н. Р., котрим проголошено самостійність, на Софійській площі відбулась друга національна урочистість проголошеннє прилучення Західної Української Народньої Республіки до Великої Східної України. Стоїть морозний день, дерева були покриті інеєм. З самого ранку місто прийняло урочистий вигляд. Доми прибрано національними прапорами й транспарентами, на балконах домів повішені коври й полотна з яскравими укр. рисунками. Особливо гарно удекоровано доми на Софійській площі і сусідних вулицях. З поміж них відличається дім, в котрім поміщається центральна контора телеґрафа й будинок київського ґуберніяльного земства. На балконах цих домів було поміщено портрети й бюсти Шевченка, прибрані національними стрічками й прапорами. Тріюмфальну арку при вході з Володимирської вулиці на Софійську площу було прибрано зверху, також ; по бокам старовинними гербами України й Галичини. По всій площі до стовпів було прибито ріжні герби українських ґуберній і плякати. В одинадцять годин ранку на площу, під звуки музики, почали приходити українські військові піхотні частини, артилерія і самострільні команди, котрі стали шпалірами з усіх чотирох боків площі. За військом поволі збиралась велика кількість народу, котра до початку урочистости заповнила всю площу й сусідні вулиці; багато вилізло на дерева длятого, щоб звідтам краще побачити урочистість. Почали поволи приходити ріжні делеґації і учні зі шкіл разом з учительським персоналом.

Продовження буде.

[з] Києва, Ч. 474/А — надано 22./І. 1919, год. 19.52.

Циркуляр У. Т. А. 22/І. — 372. Київ 22. І.

Продовження перше. — Розділенням по місцях делеґацій і всім церемоніялом урочистості завідував артист М. Садовський. Незабаром поперед війська уставились нові шпалери з учнів, котрі приходили на площу з національними прапорами й з плякатами. Із численних делеґацій, котрі були присутні на урочистості, першими прийшли служачі залізниць з великим національним прапором, на котрому було написано слова „Слава Українським Героям". Опісля почали приходити делеґації від окремих мініст[ерських] інших установ і хрестні ходи зі всіх київських церков. Духовенство всіх церков збиралось в софійському соборі, де в цей час ішла Служба Божа, котру правив епископ черкаський Назарій разом з соборним духовенством. На площі робиться все тісніще й тісніще. В 12. год. [в] кольони проти софійського собору стають члени трудового конґресу на чолі з тимчасовою колеґією, делеґація від Галичини й Буковини, старшини українських галицьких полків, що знаходяться в Києві і члени Національного Українського Союза. Занимають свої місця, коло місць призначених для членів Директорії, члени Ради Міністрів, з головою Ради Міністрів Чеховським на чолі. Ту стають також представники дипльоматичного корпусу. — Продовження буде.

[з] Києва, Ч. 375/А. надано 22. І. 1919. год. 19.42 [? — К. І.]

Циркуляр У. Т. А. Київ 373, Київ 22. І.

Продовження друге. — От 12. год. з Софійського Собору на площу виходить і займає місце навколо опору([2]) збудованого там аналою([3]) духовенство з хоругвами на чолі. З церковною процесією були архіепископи: Катеринославський Агапит і епископи: Минський Георгій, Винницький Амврозій, Черкаський Назарій, Канівський Василь і Уманський Димитрій. Підчас цього здалека чути поклики „Слава" в честь членів Директорії, котра підїздить до площі на автомобілях. Поклики „Слава" переливаються, робляться все дужчі. Скоро члени Директорії на чолі з головою Винниченком занимають свої місця. Військовий оркестр грає національний гимн. Чути нові поклики „Слава". На площі робиться тиша. Наступає самий урочистий момент сегодняшнього свята. Ставши обличчям до членів Директорії, Державний Секретар Д-р [Цегельський] оповіщає таку грамоту Української Національної Ради про обєднання Західної Української Республики з Великою Східною Україною: „До Світлої Директорії Української Народньої Республики у Києві. Президія [Української] Національної Ради і Рада Державних Секретарів Західної Української Народньої Республики мають честь подати отсим до відома світлої Директорії і Правительству Української Народньої Республики, що Українська Національна Рада яко найвищий законодатний орґан Західної Української Народньої Республики на торжественнім засіданню в Станиславові дня 3. січня 1919. р. одноголосно рішила, що слідує: Українська Національна Рада, виконуючи право самоозначення Українського Народу, проголошує торжественно зєднання з нинішним днем Західної Української Народньої Республики з Українською Народньою Республикою в одну, одноцільну, суверенну Народню Республику. —

***

Дальших депеш з продовженням опису цього свята нема.

[1]) Відпис є дослівний; справлено тільки правопис та деякі слова, якщо вони були перекручені на московський лад, як прим. замісць площадь — справлено на площа, Софієвський — на Софійський, та додано інтерпункцію, якої звичайно в депешах нема. Слова в гранчастих скобках означають, що їх в депешах брак. Ці депеші, як це видно з почерку письма й перекручених, на московський лад, слів — відбирав якийсь змосковщений урядовець.

([2]) і ([3]) трохи незрозумілі, бо в депеші ці слова перекручені.

В 1917 р. українці-вояки в російській армії не руйнували фронту

Написав: *Володимир Савченко.*

(Фраґмент).

В другій половині серпня 1917 р. в російській XII армії, що тримала фронт проти німців на півд.-схід від м. Риґи, було спокійно. В запіллі салдати весь час мітінґували. Командування армії знало про те, що німці готуються до наступу на цьому фронті й зробило відповідні розпорядження на цей випадок. Але „іскосол“*) переконував салдат, що то неправда, що старшини їх обманюють. Навіть на передодні німецького наступу в часописі, що видавав „іскосол“ XII армії, була вміщена стаття про те, що німці не збіраються наступати.

Можна припустити, що „іскосол“ щиро був переконаний, що німці весь час будуть триматися пасивно, але не виключено, що переважаюча більшість його могла бути в порозумінню з німцями. Бо після здушення большевицького збройного виступу в Петрограді 16—18 липня большевики, яких чимало було й у „іскосолі“, вживали всіх заходів, щоб у той чи інший спосіб знищити стару армію. Перемога її над німцями була їм не на руку.

У глибоку ніч з 31 серпня на 1. IX раптово в армейській резерві почули сильну канонаду на фронті в півд.-східньому напрямку, в районі іскюльського передмостного укріплення. Запрацювали телефони й телеґраф.

Незабаром виявилося, що це німці великими силами заатакували XII армію.

В ночі вони випустили трійливі ґази на відтинку одної з дивізій, — здається 186-ої пішої, — на фронті; загадали відкрити ураґановий вогонь по цьому відтинку фронту з гармат і мінометів усіх калібрів, а потім почали переправлятися невеликими відділами на човнах через західну Двину.

Переправивши передові відділи на північ.-схід. берег Двини, німці негайно приступили до будови понтонних мостів. Вранці 1-го вересня на північ.-схід. берег західньої Двини переправились уже великі німецькі сили. Захопивши порівнюючи легко кілька ліній окопів, вони посунулись у глибоке запілля XII-ої російської армії.

Командант XII армії негайно видав наказ перейти у протинаступ і до місця прориву рушили частини армейської резерви з метою зліквідувати цей прорив і німців відкинути за Двину.

В той час у армейській резерві на ст. Єгель (друга стація на півн.-схід від Риґи) була розташована 136 піша дивізія, що з весни 1917 р. входила до складу VI-го сибірського корпусу. В цій дивізії було багато українців. Лівіще, на схід від цієї дивізії був розташований XXI-ий українізований корпус. Не дивлячись на те, що руйнуючі чинники ввесь час провадили аґітацію в армії, з метою деморалізувати її, частини армейської резерви з запалом пішли в протинаступ. Закипів жорстокий бій із німцями, світової слави вояками.

Починаючи зранку й до пізнього вечера 136-а піша дивізія билась із німцями. Вона несла тяжкі втрати, але ні кроку на протязі цілого дня не зробила назад. Тільки вночі невеликі рештки її відійшли назад. Майже вся вона полягла в цьому жорстокому бою. В цьому бою багато загинуло українців а між ними хоробріший із хоробрих — помішник команданта 542 піш. Лепельського полку полковник Гребенюк, що походив із Полтавщини й брав активну участь в українському русі Лепельського полку.

Лівіше від 136 піш. дивізії вояки XXI-го українізованого корпусу билися як льви. Цей корпус не тільки відбивав німецькі атаки, а в багатьох місцях відкинув їх, захопивши полонених, кулемети, гармати та інше майно.

Але з огляду на те, що багато інших російських частин під впливом революції не виказало потрібної впертости й відійшло, XXI українізований корпус, що так бравурно перейшов в протинаступ, змушений був також відійти. Та все ж таки хоробрість українського вояцтва допомогла евакуації Риґи.

Наведений епізод, як і багато інших, про які приходилося чути й читати в пресі підчас світової війни, наочно свідчать про хоробрість українського вояка, нащадка славних Запорожців.

Одначе не в самій хоробрости вояка з покликання тут річ: українці тримаючи фронт боролись за свою національну справу, і це для нас властиво важне. Вони ділали, як дисціпліноване військо, послушне наказам своєї влади — Української Центральної Ради.

Не треба ж бо забувати, що під той час ще панувала ідея федерації з Росією. Вислідом цього було спільне рішення довести до кінця розпочату війну.

Універсал (IV-й) проголосив самостійність України аж 22 січня 1918 р.

*) Салдатський виконавчий комітет.

Вид Печерської Лаври у Києві від входової брами.

Сумерк Київської Печерської Лаври*)

Написав: *Хв. С.*

I.

Відвідуючи один з волинських монастирів, застав я там Ієромонаха Києво-Печерської Лаври, мужчину середніх літ, о. Філофея. Я попросив його переповісти мені, що сталося з Печерською Лаврою, коли Київ завоювали большевики.

— „Я можу оповісти тільки те, що сталося від дня 6. лютого до липня 1919 року, бо від того часу я вже в Києві не був", розпочав своє оповідання о. Філофей.

„Перший раз большевики вдерлися до Києва дня 28. січня (15. I. ст. ст.) 1918 р. Була це банда Муравйова, котра складалася в більшості з матросів, лотишів, китайців, правдивих горлорізів, розбишак. Про це, скільки вони тоді вирізали за одну-дві ночі народу, переважно інтеліґенції і царських старшин, богато було вже писано. Розїздили по Крещатику на одкритім плятформі-автомобілі, на котрій розюшений матрос ревів: „Зробіть другу севастопольську кріваву баню, ріжте буржуїв і грабуйте награблене".

В Лаврі вони господарювали, як їм подобалося. Грабили, що очі бачили; вивезли з Лаври митрополита Володимира на пустир недалеко Лаври і там його вбили. Тоді треба було тільки просити Бога, щоби залишитися при житті. Була це типова анархія, не було жадної влади, звір розлютився і показав своє огидне обличчя. Полегчало нам тільки тоді, як прийшли німці.

Зовсім інакше поводилися большевики, коли другий і останній раз підбили Київ дня 19. лютого (6. ст. ст.) 1919 р. Правда, що й тоді були прикрости і також в перші дні рабували, що тільки попало під руки, але все таки закроювалося на те, що ніби то большевицька влада думає запровадити якийсь лад і право. До Лаври, як і до всіх інших київських монастирів і церков були призначені комісарі, вбільшості люди інтеліґентні, а навіть місцеві. Праця їх ограничувалася тільки до опису майна і підпорядкування господарства; до релігійних справ вони не втручувалися зовсім.

Лавра в справах нерухомого майна підлягала двом інституціям: В справах майна в межах міста Києва і положених під містом маєтків — Комгорхозові — комісаріятові городського хазяйства, а в справах нерухомостей положених „за чертою міста" Совхозові — „совєту сельського хазяйства".

---

*) Лавра, один із найбогатших на всьому майже світі православних монастирів. Мала вона обширні сади, шкілки овочевих дерев, пасіки, рибні стави і т. д., пятьсот десятин ліса під Києвом (Голосієвська і Китаєвська пустині), великі сіножаті на Дніпрі і маєток кількасот десятин Талянки в Уманському повіті. Завдяки тому вона не тільки проживляла населення Лаври але ще й видавала в кожний день коло сто дармових обідів для бідних, а у дні відпустів до пятьсот обідів, утримувала лічницю „для всіх", діточий притулок, малярську школу, іконописну майстерню, іконостасну майстерню, словолитню і т. п.

Головним багатством і джерелом доходів була друкарня, вивінувана в найновіші технічні засоби. Оця друкарня задля своїх богатих родів письма Кирило-Методиївського типу була одинока у світі. Лавра випустила міліони богослужебних книжок. Нема такого закутка на просторі всеї бувш. Росії, такої православної церкви, де не було би тих видань Лаври. Загалом у справах реліґійних і церковних Лавра мала великий вплив не тільки на Україні але і в цілому православному світі. З малесенької церковки „Успенія" збудованої св. Антонієм Печерським в початку XI століття Лавра розкинулась на 25 десятинах над Дніпром і сталася окремим місточком.

Комісарем городського господарства був „хитрий малорос“ Універзал, а комісарем державних маєтків і земельних справ росіянин Мещеряков. Мені випала сумна доля бути представником Лаври не тільки в тих обох інституціях, а також і в інших „хозах“ та „комах“. Це були моральні тортури, правдиве митарство. Трудно передати, скільки при тих митарствах треба було витерпіти. Як тільки я, або якась інша духовна особа появилася в тих, або інших інституціях, товариші уживали найгірших слів на адресу нас самих і релігії. Де тільки вони набрали тих огидливих слів? Передати їх неможливо, ні словами ні на письмі.

„Горхоз“ мав свою канцелярію в городській думі — магістраті і товариш Універзал займав кабінет б. городського голови (президента міста). А канцелярія Мещерякова містилася в Ґрандготелю на Хрещатику.

Одного разу в почекальні Універзала був я свідком досить дивної сцени. Порядок авдієнції інтересентів був такий: Треба було зголоситися у дижурного товариша, записати імя і назвисько і ціль зголошення, а потім уставитися гусаком і чекати на визвання. Коло дверей стояв узброєний товариш і „охороняв“ високого достойника „від позачергового інтересента“. Аж ось входить якийсь мужчина, одітий в салдатську шинелю; він без зголошення прямо пхається в двері. Товариш — розуміється — його не пускає. Тоді він починає кричати: „Варто було проляти тільки крови, щоби намножити нових ґенералів! Цей, що тут замкнувся і так дбайливо його стережуть, думаєте хто такий? Та це недавний чорносотенець, редактор Почаївського погромного часопису на Волині, в котрому величезними буквами печаталося: „Бий жидів і спасай Росію“. Присутні почали сміятися, товариш відвернувся від дверей, щоби навести порядок, а тоді той пан відчинив двері і опинився в кабінеті Універзала; чути було, що він і там підняв бучу, а потім настав спокій. За хвилю Універзал відпровадив до дверей неспокійного інтересента, подав йому руку і вони розійшлися. Як потому виявилось, інтересент знав Універзала до війни десь на Волині.

Слухаючи цю репліку, в мене зародилась думка, чи пан піднявший таку бучу не буде часом квітка з большевицького поля, коли має відвагу так голосно і в брутальний спосіб трактувати такого диґнітаря як комісар кольосальної міської господарки.

Мене викликали останнім не дивлячися на те, що я був записаний третім. Застав я Універзала у веселому настрою, від нього пахло сивухою і чосником. Бовтав язиком — „що любить монахів, бо це найстарші у світі комуністи і наші учителі“ та молов всякі інші нісенітниці. Справи, в яких я зголосився, він не міг зрозуміти і казав подати її „на бумаґе“. На тім покінчилася моя авдієнція по 8-годиннім вичікуванні. За кілька днів після того в почекальні Мещерякова (до речі Мещеряков був людиною з вищою освітою, абсольвент Петровсько - Розумовської Академії) я знов стрінувся з тим паном, він сів коло мене і спитав, з якого я монастиря. Мім нами завязалася розмова.

— „Чому ви обиваєте большевикам пороги, коли вам добре відомо, що від них нічого не добєтеся, тимбільше, що до них треба говорити іншою мовою. Краще взяти якусь цивільну особу і уповажнити її, щоби вона боронила церковних інтересів, щоб большевики не понижали вашої гідности“ — сказав мені цей добродій.

На це відповів я, що ніхто добровільно не схоче встромлювати своєї голови в пащеку большевикам. Були у нас колись юрис-консульти, але вони боронили нас тоді, коли нам добре велося, а тепер зникли і сліду з них нема.

Аж тут зявився Мещеряков, він привітався з тим паном (вони вже були службові знайомі раніще) та попрохав до свойого кабінету. За кілька хвилин мій новий знайомий вийшов, знов сів коло мене, та запитав, хто тепер намісником Лаври і хто заступає Митрополита? Я відповів, що митрополита заступає архиепископ Назарій, настоятель Михайлівського монастиря, а намісником Лаври є архимандрит о. Климентій.

— Добре — сказав він — тут маєте мою візитівку і скажіть о. Климентію, що я завтра о 12. годині хочу з ними поговорити, може би ви були присутні при нашій розмові. На візитівці було: Василь Гордієнко*).

Я передав цю візитівку о. Климентію і ми заходили в голову, чого цей Гордієнко хоче від нас.

II.

О 12. годині, як було сказано, Гордієнко появився в покоях намісника і в моїй присутности почалася розмова.

— Чим можу служити вам? — спитав о. Климентій.

— Я хотівби взяти на себе посередництво межи Лаврою та всім православним київським духовенством і большевицькою владою. Можеби вдалося установити якісь більш менш нормальні відносини межи большевицькою владою і вами.

О. Климентій пильно дивиться в очі Гордієнка і каже:

— Здається, що ви людина здорова і зрівноважена, а підіймаєтеся такої небезпечної справи і лізете в пащу звіря. Вам відомо, як поводяться з нами большевики, мабуть знаєте, що вони вбили митрополита Володимира і ви не боїтеся говорити з ними про таку справу, як справа церковна.

— Перше, заки до неї взятися, я її обдумав з усіх сторін, і не бачу, щоби вона була безнадійна. Правда, є вона небезпечна, але в нинішні часи де тільки тої небезпеки нема? Можу сказати, що большевики так мене перелякали, що я перестав їх боятися.

— Простіть мені за щирість, може большевики прислали вас на розвідку, щоби остаточно нас згубити? запитав о. Климентій.

— Я недавно розпочав 74-ий рік життя — відповів на це Гордієнко — і на провокатора я застарий — і тут.. вийняв з теки документи та подав їх о. Климентію.

Прочитавши їх, о. Климентій каже:

---

*) Тоді була мода на псевдоніми і здається, що це імя і назвисько було прибране.

— Документи, що правда, важні, але чи вас хтонебудь особисто знає в Києві.

Гордієнко усміхнувся тай каже, „краще булоб поставити питання, хто мене не знає; я тут був 15 літ адвокатом і тепер 3 роки працюю у військових тилових інституціях, та окрім цього я звязаний з „робочим союзом“, котрий числить до 6 тисяч членів“**).

Вежа Мазепи у забудованнях Київської Печерської Лаври.

— А може вас знає професор політехнічного інституту С. Н.? Це наш великий приятель, може він давби посвідку для нашого спокою?

— Добре, побачимося завтра.

На тім розмова покінчилася, попращав нас обіцюючи зголоситися в таку саму пору на другий день.

Другого дня Гордієнко явився з професором С. Н. Як показалося, вони були старі приятелі і С. Н. свою карієру професора політехніки зробив при допомозі Гордієнка.

В той же день зібрався Собор (урядуючий орґан Лаври в роді синоду) і на засіданні Гордієнко зложив програму своєї діяльности а головне, чого належить домагатися від большевиків. Він вияснив, в який спосіб большевики в Москві і в других місцевостях уладили релігійні справи і треба бодай хоч цього домагатися від них для Лаври і духовенства Києва. На тім дебати скінчилися а Гордієнко, отримавши на письмі уповажнення, заразже в типоґрафії Лаври видрукував візитівки з іменем, отечеством і назвиськом з добавком: „представитель Киево-Печерської Лаври“.

З такими візитівками почав він мандрувати по большевицьких установах і попровадив досить енерґійно небезпечну гру.

III.

Секретарем „Українського Центрального Комітету“ ц. є диктатором був тоді товариш Раковський. Одного дня Гордієнко прийшов до комітету, передав свою візитівку і вперто домагався приняття його на авдієнції поза урядовими годинами. Авдієнція була визначена на другий день вечером. Раковський приняв його дуже чемно і бесіда продовжувалася більше години.

Умовлено було щось подібного до конкордату:

1. Всі монастирі і церкви мають створити „общества исповедующіе православную веру“ даної церкви чи монастиря. Ті громади вибирають зпоміж своїх членів комітети, котрі повинні зладити опис маєтку рухомого і нерухомого і передати комісареві церков і монастирів. Комісарі згідно з тими описами передають се майно Комітетам, як рівно предмети релігійного почитання і „облаченія“ (ризи, ікони, саркофаґи з мощами) і т. п.

2. Монахи і монахині, спосібні до праці, будуть зорґанізовані в хліборобські і ремісничі товариства по припису російського закону з 10. березня 1910 р. про „Союзи і товариства“. До складу управи монастирських товариств повинні увійти не тільки духовні особи монастиря, але також „послушники“ і робочі обох полів. Така програма

**) Перед світовою війною в Києві заснувалася кооператива під назвою „Союз київських робочих для устройства робочих посьолков“. В часі війни кращі сили того Союзу пішли на фронт і праця затамувалася. В 1918 р. професор політехніки Богоявленський оживив Союз наново, зареєстрував і повів справу так енерґійно, що в 1919 р. він нараховував кілька тисяч членів. До Союзу вписалися не тільки робочі, але маса інтеліґенції, переважно фахівців. Большевики взяли його під свою опіку, реквірували для нього банкірську контору на розі Хрещатику і Миколаївської вулиці з люксусовою обстановкою. Визначили для будівлі робочих осель 900 десятин землі за Києвом межи Дніпром і Житомірським гостинцем. Відзначили 150 десятин будівельного соснового і дубового державного лісу. На тій території мало поміститися до 6 тисяч робочих родин, для котрих мало бути відведено по 300 сажнів квадратових на кожну оселю. Там мали збудувати на кошт держави ґімназію, дитячий притулок, церкву, театр, лічницю, почту, телеґраф, електричний трамвай, парк і т. д. Учасники Союзу так зацікавилися цим новим містом, що гроші золотом і долярами сипалися як з мішка. Отримані суми вносили в депозит державного банку. В місяці маю 1919 р. правління Союзу запотребувало 5 тисяч рублів на перші розходи: помір землі, засипання ровів і т. п. І от тут настала крутня. Під ріжними викрутасами грошей не дали, а потім той Союз розвязали. Трудно тепер сказати, чи то справді большевики думали заснувати такий рай для робочих, щоби здивувати „гнилий захід“ чи то була задумана на широку скалю провокація.

по думці Раковського наладналаб прихильні відносини духовенства до большевиків. Він думає, такий самий порядок завести для цілої України.

Совітська влада нібито не мала нічого проти того ,щоби Гордієнко був представником духовенства. Для опрацьовання того проєкту і уведення в життя „Центральний Комітет" визначив міністра хліборобства Мещерякова і комісаря Рапапорта. Треба сказати, що це були люди освічені і дуже чемні. Мещеряков мав зладити господарську програму в користуванню монастирськими і церковними земельними добрами, а Рапапорт переглядати і затверджувати статути таких товариств і інших господарських інституцій, як рівнож і релігійних „обществ".

По одержанню звіту, чим покінчилася авдієнція Гордієнка у Раковського, Собор Лаври вибрав ініціятивний комітет з 8 монахів на чолі з архимандритом Климентієм. Цей комітет мав виготовити опис лаврського майна і статут „Києво-Печерського рільничого і ремісничого товариства" згідно з законом 10. марта 1910 року і підписати його у нотаря. Статут видруковано, вибрано управу з 3 членів, а також і ревізійну комісію з 3 членів і 2 заступників і з тим статутом пішли до нотаря графа Плятера, щоби його засвідчити.

Нотар переглянув статут і застановився над питанням, чи може він статут засвідчити. Нотаріяльне право вимагало, щоби нотар в посвідці вписав, що особи підписуючі документ мають повну здібність до підписання актів, а тут вийшло, що такого права, ті, котрі підписали статут, не мають. На підставі канонічних і цивільних законів монахи це особи позбавлені цивільних прав і при вступі до монашого чину навіть змінюють своє хресне імя. По довгих нарадах нотаря з Гордієнком вирішено справу поладнати в такий спосіб: Нотар посвідчить тільки підписи а промовчить питання про правну здібність. Статут підписали монахи своїми монашими іменами і родовими назвиськами, які мали перед вступленням до монастиря.

Підписаний статут Гордієнко зложив Рапапортові, який його за кілька днів затвердив. Дальше усе залежало від зібрання усього населення Лаври. Якщо збори Лаври приймуть світський статут, тоді наново виберуть управу товариства і ревізійну комісію, а як не приймуть, тоді товариство само собою розпадеться, а що булоб далі, не відомо.

Скликання лаврського збору приняв на свою відповідальність Гордієнко і це вимагало дуже великої осторожности, щоби не дати большевикам змоги причепитися до проголошених промов, розвязати збори та ще притягнути ініціятора зборів до відповідальности. Таке зібрання могли большевики назвати контрреволюційним, хоч не по суті річи, але через свою глупоту або провокацію. Для того Гордієнко поставив центральному комітетові вимогу, щоби на Збори прислали комісаря з вищою освітою, який вмівби зорієнтуватися в такій важкій ситуації і на випадок, якби зібрання прибрало характер небажаний для большевицької влади, вмів його розвязати. Тоді фінал зборів не приніс би ніяких жертв. Ці вимоги були приняті і до Гордієнка, котрий жив у Лаврі, прислали особу середнього віку, бувшого професора ґімназії, котрий покінчив студії в московському університеті. Вони порозумілися щодо загальних зборів, які мали відбутися дня 9 квітня (27. III. ст. ст.) о год. 7 вечером в Лаврі, в т. зв. „трапезній" церкві, де була найбільша саля. В будні і свята вся братія збиралася після дзвінка в ту церкву на обіди і вечері, відчинявся вівтар і служився короткий молебен а відтак на катедру виходив один з монахів і цілий час підчас їдження читалося святе письмо. В кожний ранок в тій церкві правилася щодня рання Служба Божа для сповіді і причастя паломників.

Зрозуміла річ, що Лаврський „муравейник" в трівозі очікував нетерпеливо чогось небуденного від тих зборів, чого найкращим доказом було те, що о год. 7 вечером зібралося 796 осіб монахів, послушників, робітників, жіночої служби з підміських лаврських господарств і інших лаврських інституцій. (Докінчення буде).

Ф. НЕВЕСТЮК

Україна мене кличе...

Як він став коня сідлати —
Ще село у сні було
І ніхто — ніхто лиш мати,
Що за сином вийшла з хати,
Проводила за село.

»Прощавайте!« — тільки кинув...
Скочив, сів, на гриву ляг...
Тільки мати: »Сину, сину...«
І кінь знявся і полинув,
Майнув вихром понад шлях.

Підняв шапку, махнув тричі:
»Прощавайте, хто живе!«
І всміхнулося обличчя:
»Україна мене кличе,
Рідний Край мене зове!«

Український штаб у Владивостоці

(Зі спогадів про український рух на Далекому Сході).

Написав: *І. Світ.*

Починаючи свої спогади, перші з часів революції на Далекому Сході, вважаю потрібним сказати дещо про себе: приїхав я на Далекий Схід весною 1918 року, прямуючи до Америки. Залишав я свою Батьківщину під ту пору, коли українські і німецькі війська гнали перед собою тікаючі лави більшовицького шумовиння.

Може колись доведеться розповісти докладніш про ці цікаві враження з подорожі через зреволюціонізіровану Сибір, життя в Ніппон, про мою працю-службу на пароплаві, роботу в Сибірському Морському Штабі у Владивостоці й накінець розпочату з 1919 року працю журналіста. Тут слід зазначити тільки те, що на моїх очах почалась знана чужинна інтервенція в Сибірі і на Далекому Сході, при меніж вона й покінчилася, бо залишав я Владивосток шість днів перед вступом червоних військ до останнього клаптя української землі в 1922 році. Весь цей період я описав, навів багато ріжних документальних даних у моїй праці під назвою „Пять літ інтервенції" (Враження й спостереження українського журналіста в 1918—1922 р. р.). Може колись доведеться її видати.

Так ось на протязі цих майже пяти років довелося мені, ще дуже молодому, брати участь в українських орґанізаціях м. Владивостока. Довелося бути трохи причастним і до формування українського війська, правда не мав я там особливого значіння й завідував пресовим відділом при штабі українського куріня.

Підготовка орґанізації українського війська почалася ще за часів Уряду Керенського в 1917 р., коли то в Харбіні, Владивостоці та на Сибірі формувалися українські військові частини. Це був перший період українських формувань, бо мали вони за ціль допомогу Українській Державі у Европі, це було стихійне бажання підтримати Батьківщину в її тяжкій боротьбі з Москвою, що поволі переходила в наступ на Україну та хотіла її за всяку ціну знову приєднати до Росії.

В 1919 році розпочався другий період українських формувань, коли українські вояки, розкидані по ріжних московських частинах, вирішили виконати постанови Далеко-Східніх Зїздів українства, зокрема Другого Українського Зїзду Дал. Сходу, що відбувся з 4. по 8. січня 1918 р. в Хабаровську. В Харбіні перебуває тепер кілька живих свідків цих формувань і один з них п. Павло Яхно пише про них свої спогади, що зложать цілу книжку, другу після „Читінського процесу", який тепер друкується й має вийти накладом „Манджурського Вістника".

Про початок формування, вірніш про відновлення старого українського куріня в м. Владивостоці, зліквідованого владою Колчака, я довідався зовсім випадково від п. Петра Горового, що тоді стояв на чолі української кооперативи „Чумак". Він сказав мені також, що штаб українського куріня міститься в будинку Морського Штабу, в якому, як вже було сказано, я працював в 1918—1919 р. р. Це було в останніх днях січня 1920 року.

Влада реакційного ґенерала Розанова, що був призначений урядом Колчака, як головнокомандуючий військами Приамурської Військової Округи, настільки надоїла всім, що населення, за виїмком дуже обмеженого кола близьких до нього людей, хотіло за всяку ціну її позбутися й тому колишні вояки масами втікали до сіл, де творилися партизанські загони, що вели вперту боротьбу з Розановим. У фльоті також був повний розгардіяш. Дні володіння Розанова кінчалися. Працювала дуже активно білоґвардейська розвідка, зокрема сильно вела роботу морська розвідка, на чолі якої стояв капітан І. ранґи Крашенинників. Мені самому довелося мати багато неприємностей з ним, про що докладно розповідаю у спогадах про інтервенцію.

Тому не диво, що коли Розанов вечором 30. січня 1920. року поїхав прохати допомоги у чужинців, як консулів, командуючих інтервенськими військами і навіть помандрував до китайського амбасадора п. Ли-Тья-о, то якраз в часі візити ґен. Розанова я провадив цікаву розмову з амбасадором в присутности його секретаря п. І-Лічуна, бо мав приязні відносини з ним. Ґенерал перебув кілька хвилин з китайським представником й подався разом зі своїм адютантом, а Ли-Тья-о звернувся до мене й сказав:

— Дивіться, він ґенерал, голова уряду, звертається до мене за допомогою проти власного народу. Що я йому міг дати, крім 30 матросів! Ха, ха! (В порті стояв один малий хінський кружляк).

Дійсно дивна була картина. А на другий день до міста вступили повстанчі війська, що складалися головним чином з учнів „інструкторської школи", на чолі з відомим козаком українського куріня Ведмедем та старшиною Вітковським, котрі й перебрали владу у свої руки.

В перевороті взяли участь також інші частини, як гарматний дивізіон, де було багато українців. Влада Розанова впала, сам ґенерал, загарбавши в ночі значні запаси золота, втік зі своїм окруженням закордон і десь у Греції доживає віку.

Будинок Морського Штабу, де містився розанівський уряд, взяв військовий морський штаб, на чолі якого стояв козак українського куріня Бакумовець. Ось цей Бакумовець в імя Морського Штабу й передав в розпорядження українців ввесь другий поверх величавої будівлі штабу. Тут сформовано Український Революційний Штаб, на чолі якого станув полковник Федір Стешко, що тепер проживає в Празі.

Український військовий відділ Союзу Гетьманців Державників у Шикаґо.

в діло вплутався „Военний Савет“, в якому перевагу мали ліві, а командуючим був полковник ґен. штабу Кракoвецький, що згодом навіть займав посаду радянського консуля у Мукдені, сам по політичній роботі відомий як соціяліст - революціонер. Начальником штабу був ґенерал ґен. штабу Доманевський, великий пяниця.

Під той час положення було таке, що українцям не треба було робити нічого на принципах „льояльности“, а треба було брати силою все у свої руки й тому зовсім зрозуміло, що „Военний Савет“, побачивши, що з ним рахуються, відповів: „на русскіе деньґі он не дапустіт фарміровaнія украінскіх частей“. Секретаріят замісць того, щоб вжити реальної сили, яку він тоді мав у виді українських вояків, звернувся до Земського Уряду та почав провадити переговори про задоволення інших потреб українського населення краю, військові справи забуваючи, на що отримав неясні відповіді та обіцянки. Всі ці кроки не дали жадних наслідків і вже в постановах III. сесії Української Краєвої Ради це все в протоколах зазначено.

У військових же справах отримали відповідь, що українські вояки можуть самі творити свої частини, але також своїми засобами їх утримувати, своїм коштом. Ясно, що таке ставлення цієї справи не могло дати жадних добрих наслідків і тому в дуже короткім часі вояки почали розходитися, бо доводилося навіть голодувати. П... жертв, що напливали від українців, було замало. Так добре розпочата справа стала вмирати, не даючи ніяких досягнень, хоч мала всі дані для цього.

Трохи інше положення склалося в Хабаровську, де головою Революційного Комітету став б. член Секретаріяту Вячеслав Яременко. Ця влада визнала доцільність формування українських частин і коли місцеве громадянство забажало його, дала дозвіл, але через брак досвідчених людей й кольосальний спротив ворожих московських партій, тощо, не можна було цього перевести в життя. Владивосток же довідавшись про українські заходи дав розпорядження негайно все припинити під загрозою військових репресій.

На Амурі українці також не тільки розпочали цю роботу для себе, але їм вдалося сформувати кілька частин й одна з них під українським прапором зайняла м. Свободний. Всі вірили, що настав мент здійснити українські національні бажання на Далекому Сході, що були виразно піднесені вперше владивостоцькими українцями, як про це свідчать такі рядки, видруковані в нотатці в часописі „Українець на Зеленім Клині“ ч. 5 стр. 5 з дня 4 червня 1917 року у Владиво-

Український штаб сформовано з людей, що випадково опинилися під той час поблизу. Багато з них не мали ніякого досвіду про штабову роботу й тому, як чогось добилися, то виключно завдячуючи впертості й великій вірі у свою працю.

Мені доручено занятися справами пресово-інформаційними, але жадних вказівок я не дістав і тому, не маючи сам потрібної практики, робив діло так, як розумів. Щодня друкували ми на машинці московською мовою ріжні інформації про українське життя у світі, що їх брали з европейської та головно американської української преси й розсилали місцевим ґазетам та редакціям телеґрафічних аґенцій м. Владивостока. Вся ця преса радо містила українські вісти. Щож торкається інформацій для місцевого українського громадянства, окремих видань для війська, то нічого цього не друкувалося. І тому всі заходи до сформовання українського війська у Владивостоці не були підтримані якслід всім громадянством, а тільки його частиною.

Тут слід трохи згадати про головного діяча цих подій п. Андрія Степановича Бакумовець-Бокова. Він був вояком першого українського новозапорожського куріня на Далекому Сході й у 1920. році став головою Морського Военно-Революційного Штабу у Владивостоці. В ті дні, коли існував уряд Колчака, провадилося формування українських частин і до одної з них прийшов і він, свідомий українець. Коли український курінь зліквідовано, він пішов до фльоти й там розпочав відповідальну роботу, готуючи переворот і з цього йому вдалося вийти переможцем.

Займаючи посаду голови Рев. Штабу фльоти він багато зробив для української справи, як про це писало в окремій статті „Щире Слово“ в ч. 3 з дня 28 березня 1920 р. стр. 2 й 3, вміщуючи його портрет.

Українські козаки звернулися до Далеко-Східнього Секретаріяту з домаганням негайних заходів перед новою владою, щоби відновлено перший курінь. Влада, як відомо, в краю перейшла до рук Приморського Земства, що складало свій уряд в більшости з ріжних напрямків московських соціялістів до лівих включно. Український Секретаріят передав владі окрему заяву. Але там

стоці: на Загальних Зборах Владивостоцької Громади 29 травня 1917 року при участи більш як 300 присутніх обговорювано справу, „яких ужити заходів, щоб створити українське військо на Зеленому Клині, де осіла українська людність, числом мало не 3/4 усіх людей в цій країні, і боронити нову українську землю, так, як має боронити стару прадідівську Україну Чорноморська фльота, що оголосила себе Українською фльотою на чолі з п. адміралом Колчаком".

Студенти-авіятори 1-ої Летунської Школи С. Г. Д. в Шикаґо, що вже відбувають практичні вправи й готовляться до летунських диплъомів. Між ними дві дівчини. За ними літаки „Україна" і „Львів".

Але влада м. Свободного, розпоряджаючи значно більшими військовими силами, під загрозою початку громадянської війни, примусила українські частини до роззброєння. Рівночасно закрито Свободненську Окружну Раду, а її майно розграбовано, як це робили півстоліття перед тим царські козаки, починаючи „приєднання" Амурщини до Росії. („Приамурье", Москва, 1909).

Відсутність належного кадру фаховців, а головне відсутність ясної ідеї, що тільки створенням власної державности на землях Зеленої України можна зорґанізувати все для нації потрібне, були причиною, що мент прогавлено й після того вже трудно було в третій раз розпочинати. Тому й постанови III. Сесії ДС Краєвої Ради з листопада 1920. року про українське військо були рішенням більш плятонічним, а не реальним. Ці постанови були також занадто невиразні: „тому заслухавши оповідь Секретаріяту по Військовій справі, III. Сесія Далеко-східньої

Др. Микола Фуртак — У. Г. А. стрілець (17 літ.) ранений 1918 р. в шпиталі на політехніці у Львові.

Краєвої Ради визнає,, що і до цього часу постанови IV-го Зїзду у життє перевести не довелось. Тому — має все Українство надалі, при випадкові утворення владою Краю будь якого війська, напр. „мобілізації", домагатися для українських вояків своїх національних частин. Бачучи ту шкоду, яку чинять українському сільському населенню банди розбішак і хунхузів, — доручити Секретаріяту дбати, щоб сільське населення, утворюючи свою самоохорону, — мало її також національно українською" (Постанови III Сесії ДС Краєвої Ради 14—20 листопада 1920 р. у Владивостоці, стр. 29 та 30).

З моїх власних переживань з того часу залишились короткі спогади, як сон, що так швидко пройшов, що не залишив ніякого трівкого сліду. Перед очима просторі кімнати другого поверху будинку Морського Штабу у Владивостоці, так добре мені відомі з часів 1918—1919 р. р., коли я перебував довгими вечорами в кабінеті морського прокурора, де проводив свої вільні години.

Геройство, свідомість своїх учинків, ось що було нам так потрібне в ті часи і чого бракувало більшости, а була лиш українська розбурхана стихія, сліпа, не свідома своїх завдань. Я сам як молодик, був відданий самому собі в пресовій роботі, з котрою тільки півроку перед тим почав знайомитись. Тому швидко згорів вогонь у наших грудях і не витримали ми навіть легких перших ударів ворожих сил.

На цьому кінчаю цих кілька рядків, що може заставлять інших очевидців, тих більш ознайомлених зі справою, тих що брали активну участь у формуваннях українських частин на Далекому Сході та в Сибіру, поділитися з українським загалом своїми спогадами. Будемо чекати від них слова. Хай справлять мої помилки, якщо я їх допустився, буду вдячний за це, бо зможу їх використати при остаточному зредаґованню розпочатої мною великої тритомової праці „Історія Українського Руху на Далекому Сході", над котрою саме працюю.

Спогади про культурно-освітню працю на Підляшшу, Поліссі й Волині в 1917 р.

Написав: *Домет Олянчин.*

Високоповажаному Панові Професорові Докторові Василеві Сімовичу в ознаку його великих заслуг у вихованні полонених українців в Австрії та Німеччині присвячую.

Культурно-освітню працю на Підляшшу, Поліссі та Волині, які в 1917 р. перебували під німецькою окупацією, започаткувала півсотня січовиків І-го Запорізького полку імени Тараса Шевченка. Творили цю півсотню — як і самий полк, а відтак відомі сині дивізії — українці з колишньої московської царської армії, які в часи великої війни 1914—17 р. р. опинилися в німецькому полоні. Як відомо, перебували наші українці в німецькому полоні у трьох таборах: у Раштатті, Вецлярі й Зальцведелі та в залежних від них робітничих командах. Ці українські табори збудували німці на заходи славної на той час політичної орґанізації „Союза Визволення України", який у Німеччині репрезентував і невтомно з рамени його працював Олександер Скоропис Йолтуховський. А були ті табори збудовані для того, щоб наших українців у полоні національно освідомлювати. При допомозі значних культурних українських сил з Галичини, які були обєднані в так званих просвітних відділах кожного табору, як також національно-свідомих українців споміж самих полонених, удалося „Союзові Визволення України" це з ними зробити, цеб-то одну масу полонених навчити грамоті, другу значну національно освідомити.

У кожному таборі була поставлена досить гарно культурно-освітня праця. Була в ньому своя церква, школа — навіть шостиклясівка ім. Михайла Драгоманова, як приміром у Зальцведелі, — а далі свій часопис, читальня, театр, кооператива та відповідні секції: редакційна, просвітна, національна, аґрономічна, театральна, співоча, січова й т. д. Тай не дивниця, бо культурні сили для тих таборів, що обєднювалися у просвітних відділах, були також гарні, як ось акад. проф. Степан Смаль-Стоцький, проф. Богдан Лепкий, проф. Василь Сімович, проф. Мирон Кордуба, проф. Омелян Терлецький, проф. Петро Карманський, проф. З. Кузеля, проф. Василь Пачовський, також Осип Безпалко й інші. Серед самих полонених були також деякі невеличкі культурні сили, без яких би ні „Союзові Визволення України" й ні ним покликаним просвітним відділам ніколи не вдалося так гарно розвинути культурно-освітню роботу в таборах. Чорну працю в орґанізованню мас у них перевели власне вони, оті невеличкі культурні сили самих полонених. І треба сказати, були вони, по нинішньому мовивши, тоді добрими „ударниками".

В одному з цих таборів, у Зальцведелі, довелося і мені перебувати, наочно бачити в ньому з початком 1916 р. розгін праці тай самому в ній приймати скромну участь, як постійний співробітник „Вільного Слова" й деякий час — його початкуючий редактор, як також і голова просвітньої секції, що обєднувала тоді в більшості учителів.

Вся та праця по таборах провадилася всіми — як старшими, так і молодшими — в дусі старої костомарівсько-драгоманівської ідеольоґії, але з такою національною любовю, самопосвятою й фанатизмом, що аж радісно стає, коли про це згадати. Зрештою про те, як відбувалася культурно-освітня праця по таборах, виказує вже праця О. Терлецького „Історія української громади в Раштатті". Два інші табори таких праць ще не мають і ледви вже, чи вони зможуть уже їх коли-будь мати. В 1926 р. я хотів було за таку працю для зальцведельського табору взятися, коли мешкав у Берліні. Та, на жаль, цього свого заміру сповнити я тоді не зміг, бо не дістав під руки відповідних матеріялів того табору. Чи вони ще де лежать по скринях чи ні, викаже певне майбутнє. Велика буде шкода, коли вони загубилися.

Коли культурно-освітня праця в таборах стала на шлях спокійного й доброго розвитку, десь так при кінці 1916 р., то почала серед свідоміших полонених ширитися гадка такої ж праці на українських землях, окупованих німецькою армією. В кого зародилася вона вперше, чи в О. Скорописа, чи в когось з членів просвітнього відділу, чи може й серед деяких полонених, не можу про це певного нічого сказати. Досить того, що та гадка серед полонених все більше ширилася, бо своєю ідейною стороною промовляла до їх патріотичного почуття: кожному вже тоді хотілося попрацювати на рідній землі і для свого народу, як це робили тоді Січові Стрільці на Волині під австрійською окупацією. За їх діяльністю довідувалися наші полонені найбільше з „Вістника С. В. У.". Для здійснення цеї гадки в життя трафилася незабаром і добра нагода.

Завдяки старанням О. Скорописа, повстав з полонених невеличкий збройний відділ український при німецькій армії, який мав ніби то нести етапну службу на українській землі. Подробиці про нього подав вже сам О. Скоропис в „Хлібороб. Україні" за 1920—21 р. На перший раз постачив такий відділ славний раштатський табор із свого І-го Запорізького полку імени Тараса Шевченка. Справу висилки цього збройного українського відділу до німецької армії на схід О. Скоропис не хотів робити сам на власну руку, але зреферував її на спільнім засіданні Ґенеральної й Січової Старшини. „Ці виборні інституції табору — каже він — самі обміркували як риск, який ми всі спільно приймаємо цим кроком на себе, так і ті плюси для розвитку української справи, які давала нам ця можливість вислати наш відділ „німецької армії" для несення етапної служби на рід-

ній землі... Всі ми були одної думки, що цей практичний крок мусимо зробити в інтересах розвитку, поширення і зміцнення нашого права на самостійне державне істнування“.

Охочих вступити в такий відділ під прапором Самостійної України було тоді в Раштатті й ін. двох таборах уже чимало. Та, на жаль, він складався на перший раз лише з 27 люда, який у січні 1917. р. й вирушив на схід до німецької армії проти московської, під командою на той час поручика, а нинішнього ґенерал-хорунжого Миколи Шаповала. З боку німців супроводив його сотник Козак, який був його властне „верховним“ командантом. Мім іншим, до Ковля супроводив цей відділ також О. Скоропис. Щодо його одягу, то він був такий самий, як і в січових стрільців, з шапкою (кашкетом) богданівкою, на якій спереду була кокарда лева, а з лівого боку відзнака згаданого полку. Все ж решта причандалів того відділу, як пасок з бляхою, рушниця з баґнетом, лопатка, палатка й т. д. були німецькі.

Перед своїм відїздом у „поле“ зложив цей відділ дня 12 січня 1917 р. під прапором свого полку присягу по православному церковному обряді в раштатського таборового пан-отця Катеринюка, а саме:

> **„Перед Тобою, Україно і весь Український Народе, по старому козацькому звичаю присягаємо: чесно, вірно й хоробро служити Тобі, Україно, під цим прапором; під ним по всім силам боронити Тебе, не опускати цього прапора в жаднім случаю, з ворогами ніколи не входити в змову, лише завсіди завзято їх поборювати і взагалі поводитися, як славному січовому товариству годиться: жити і ділати чесно і вмерти з честю. Так поможи нам Боже і весь Український Народе!“**

В наступнім році вступили під цим прапором до Києва синежупанники, а нині він переховується в колишній „синій дивізії“ Армії У. Н. Р.

Другий такий відділ, у кількості 23 люда, рушив на збільшення першому в „поле“ в місяці березні того ж 1917 р. Він складався з добровольців трьох таборів: вецлярського, зальцведельського й знов раштатського. В цьому відділі й я вже був з Зальцведеля. Наша збірка відбулася в Раштатті, а військову одіж, зброю й інші вій-

Український табор у Вецлярі. Кімната рисовання.

ськові причандали дістали ми в Карльсруге, де по чину й молитві зложили в того ж пан-отця Катеринюка свою вище наведену присягу й під тим же прапором І-го Запорізького полку ім. Тараса Шевченка. На акті нашої врочистої присяги був між іншим також командант міста Карльсруге й інші німецькі старшини.

На другий день, коли ми привели себе до військового вигляду, заспівали всі на всі груди „Ще не вмерла Україна“ й рушили в „поле“, а властне поїхали в місто Білу на Підляшшу, яке відтак і стало нашим довшим осідком. Тут розташувалися ми в таборі за містом нарівні з іншими німецькими вояками та в тому ж самому півбараку, в якому замешкував наш перший відділ. Його тоді там не було, бо він був на фронті, з чим нема чого критися.

Нашу параду приняв сотник Козак і поручник Шаповал, наш полковник, що-йно на другий день, коли ми по довгій дорозі ніч відпочали. З того часу були ми день у день на муштрі й відбували приписані полеві вправи, як це доброму воякові годиться робити. Як по якомусь тижневі повернув з фронту до Білої перший відділ, то тоді зробилося нам усім цілком весело, бо стало нас більше та сприяла цьому також тодішня тепла і гарна весна.

Ні муштра, ні марші й ні „словестность“ з обсягу козацької історії чи військового статута нам ніяк не вкучилися. Підчас наших маршів на нас

Відділ синьожупанців на вправах. Табор полонених у Вецлярі 1917 р.

не одні навіть нераз зглядалися. Бувало як проходимо якимось селом, чи хоч би й тим самим містом Білою, де жидів було також досить, та як затягнемо „Курилася тая доріженька“ або й якусь іншу, то не один язика вивалював, як на нас дивився. Всі ж хлопці були ще молоді, понад 30 рокові рідко щоб хто сягав, здорові, цеб-то високі, тому й добре вміли гукати, а деякі з нас і дзвінким підголоском виводити. Були тоді гарні мої дні й до тепер незабутні. Між нами всіми панувала зразкова товариська приязнь і взаємність. Ми всі були тоді так добре зжилися, що як пізніше розставалися, то не одному ставав жаль від такої розлуки.

Та незабаром настав кінець нашій муштрі й нашим маршам. У місяці червні того ж 1917 р. нарешті дозволили нам німці провадити національну культурно-освітню працю на Підляшшу, Поліссі й Волині. Й тому ми свої рушниці приперли до „козла“ і взялися до неї обидвома руками — хто з пером, а хто із словом. Проволока в тому дозволі тяглася тому, що німці не хотіли таким своїм кроком дразнити своїх „союзників“ поляків, які мали тоді як-не-як а „реґенційну раду“ та яким така поява на Підлашшу була дуже не до-смаку, про що виказує їх тогочасна преса, особливо краківський „Час“. Майбутній український історик це питання докладно зясує.

Тим самим, що культурно-освітню працю на Підляшшу, Поліссі й Волині розпочав наш збройний відділ, то орґанізаційно не могла вже вона провадитися демократично-виборним порядком, лише провідно-наказовим військовим. Такий характер праці мала опісля й патріотична, як її всі назовні звали, „Українська Громада в Білій“, яку довелося тоді орґанізувати для того, щоб обєднувати біля відділу, як ядра, з одного боку цивільних тутешніх свідомих українців, а з другого тих наших полонених з трьох знаних німецьких таборів, які на наш заклик висилав до нас в синіх жупанах „Союз Визволення України“, щоб підпомагати в почагій нашим відділом загальній українській праці. Правда, деякі з надбуваючих синежупанників норовили побачити в цій громаді й її орґанах звиклі їм таборові демократично-виборні порядки, але опісля, коли вони пожили тутешнім життям і серед військового німецького оточення, то мусіли відтак наочно переконатися, що ті порядки були б для культурно-освітньої праці нашої на Підляшшу, Поліссі й Волині не лише недоцільні, але й шкідливі. Через що й зрозуміло, чому довший час на її чолі стояв командир нашого збройного відділу полковник Микола Шаповал, який рівночасно, на бажання цього відділу, стояв на чолі і цілої „Української Громади в Білій“, яка в місяці грудні 1917 р. мала вже „понад 300 народніх робітників“.

Функція полк. Шаповала як начальника й голови зводилася до того, що він зносився безпосередньо з представником „С. В. У.“ в Берліні О. Скорописом та з німцями через сотника Козака, наглядав за дорученою йому працею підвладних орґанів та приймав доцільні їх постанови, яких вимагало буденне темпо їхньої й цілої праці. У свому розпорядженні мав він на цю працю всього-на-всього три тисячі марок у місяць, які надсилав йому О. Скоропис від „С. В. У.“ почавши десь може вже з липня, та частина яких ішла також на оплату його представників при „Українській Громаді в Білій“. Про них згадка є далі.

Для мене особисто збереглися після полковника М. Шаповала як найкращі враження, як від людини наскрізь чесної, сумлінної та національно висококультурної. Вже одне те, що він зважився повести наш збройний відділ в „поле“ проти Московії, промовляє за його щирий український патріотизм. На словах і на ділі був полковник М. Шаповал точний, як добрий військовий, не любив облесливо ні до кого промовляти, як і сам підлещувачів не терпів.

При цьому мушу тут ще сказати, що при „Українській Громаді в Білій“ перебували також і представники „Союзу Визволення України“, а зглядно О. Скорописа, в особах проф. Степана Кордуби з Галичини й народнього вчителя Якова Тарасовського з Поділля. До Білої вони прибули десь так один за другим чи в кінці літа чи в осені того ж 1917 р.

Культурно-освітню працю на Підляшшу, Поліссі й Волині розпочав український збройний відділ через свій часопис „Рідне Слово“ й орґанізацію народніх шкіл. Їх провадили й ними кермували з одного боку „Редакційна Колеґія“, а з другого „Шкільна Рада“, які відтак і були найголовнішими орґанами „Української Громади в Білій“, дуже тісно між собою тоді звязаних. Правда, при ній був також ще один відділ, який нині можна назвати пропаґандовим та в який входили ті синежупанники, котрі до Білої із згаданих таборів для праці прибували. Цим відділом кермував особисто полковник М. Шаповал, може й при допомозі згаданих представників „С. В. У.“, про що я блищє не знаю. Через те, що всі ті синежупанники на Підляшшу, Поліссі й Волині не мали скрізь свободи рухів, окрім призначених для них околиць, їх з Білої відвозили туди чи привозили звідти озброєні січовики, які в такий спосіб і виконували свою дальшу етапну службу.

Хоч перше число часописі „Рідне Слово“ появилося 23 червня 1917 р., думка про її заснування для Підляшша, Полісся й Волині виникнула ще раніше, не знаю лише коли і в кого. Досить того, що редакційна колеґія була для цієї мети намічена ще перед місяцем березнем, певне на бажання „Союзу Визволення України“, а зглядно О. Скорописа, коли вона в приблизному свому складі знаходилася в другому збройному відділі, який ото в тому ж місяці березні рушив з Карльсруге до Білої, а саме: Терешко з Київщини, Максим Слюсар з Полтавщини й Микола Чалий (псевдонім), не знаю з якої української ґубернії. На місці, себ-то в Білій, ця редакційна колеґія ще на двох збільшилася, уконституувалася й виглядала так: редактор Терешко, помішник редактора Максим Слюсар, коректор Микола Чалий і співробітники — народ. учитель Андрій Савчук з Во-

лині, та нарешті я з Поділля, народ. учитель. По свому станові були ми всі сини селян.

Охрестивши наш часопис на „Рідне Слово", почали ми працювати для неї, а через неї для нашого люду зі всіх сил, як хто зміг і до чого був здібний, про що виказує її зміст. Від червня до кінця грудня 1917 р. зявилося її 28 чисел та скромний „Календар Української Громади в Білій на 1918 рік", з багатьома ілюстраціями й фотоґрафією малої частини членів тієї громади. Редакційним справам „Рідного Слова" були віддані цілою душею обидва її редактори Терешко й Максим Слюсар, які за них, як годиться, завчасу дбали й за їх зміст перед полковником М. Шаповалом відповідали. Цей у їх волі нітрохи не перешкоджав, бо була з його боку до них, а їх і решти до нього довіря.

Обидва згадані молоді редактори були учні з редакційної школи чи, краще б сказати, з редакційного вишколу проф. Василя Сімовича. Він, як педаґоґ, звернув своєчасно на них свою увагу тим, що притягнув їх до таборових часописів, пробив з ними чорну, тепер незамітну, роботу, почавши від коректи, а кінчивши на редаґуванні, та ось в такий спосіб і виховав їх на редакторів, які, як бачимо, оправдали науку свого учителя й попровадили своє діло в Білій самостійно. В проф. Василя Сімовича понаучувалися вони також добре української граматики і фразеольоґії, яких знання і я собі — та чи хіба лише я, сотки таких, як я й тисячі інших — від нього придбав. До редакційного „стажу" він мене в полоні притягав, видно що не хотів було мене або турбувати, або махнув на мене просто рукою, подумавши десь, що з мене не буде ніякого редакторського пуття, або я до цього виявляв сам мало охоти. Тому мене привчав все-ж таки до редакційної „мудрости" вже не проф. Василь Сімович, а цілком випадково проф. Петро Карманський у Зальцведелі, яку відтак нераз доводилося мені вислуховувати й від проф. Зенона Кузелі.

Але до речі. Редакція „Рідного Слова" мала свого дуже симпатичного складача й друкаря Куровського, ймення якого я зараз собі вже не пригадую. Він був дуже сумлінно відданий не лише свому ділу, але й рівночасно кольпортажі „Рідного Слова". В належний для себе відпочинок від праці він любив з клунком друкованої ним часописі поїхати до Кобрина, Пинська чи ще іншого міста, щоб там їх сяк-так продати й поміж своїх людей розповсюдити. Прямий же шлях для розповсюдження „Рідного Слова" серед широкого населення були народні вчителі з січовиків, синежупанників і цивільного люду, які вчили по тих народніх школах, що ми їх на Підляшшу, Поліссі й Волині заснували. Ця шкільна сторінка в нашій тутешній діяльності варта того, щоб над нею трохи довше застановитися.

Початок нашого українського шкільництва на Підляшшу, Поліссі й Волині був не легкий — як писав тоді Іван Невеселий. — „Важкі сліди війни, окривджене й обездолене наше населення, чимало якого повтікало в глибину Росії... — все це й перешкодило (там) засновувати рідні школи".

(Докінчення буде).

ВОЄННІ УСМІШКИ.

Перервана лекція

*Як учитеся чужої мови, то важна річ є не переривати лекції. Ґрунт — це постійність і витреваліст*ь.

Я, наприклад, перервав лекцію італійського. Це було ще в шестій клясі. Вчився я, бачите, мови Данта й перервав на десятій лекції. Перервав я — можна сказати — незамітно.

А дуже гарно мені все укладалося. »Ha lei pane? Non ho pane, signore, ho cavallo«. — „Чи маєте хліб? Не маю хліба, добродію, маю коня". Чи якось так. Така собі вправа без сенсу. Але перервав я лекцію. А перервав я ось при якій нагоді:

Якраз — коли я жваво забирався до десятої лекції і приготовив зошит і олівець — в сінях почулися гострі кроки. Двері відчинилися — на порозі станув мій брат. Від голови до ніг у военнім наряді. В руках кріс, при поясі багнет і кілька набійниць.

Станув на порозі, усміхається:

— Австрія розпалася!

Мій сивий батько, колишній капраль кайзеркеніґліхен інфантеріреґімент нумер ахтундрайсіґ — не зрозумів: — Ти — на урльоп?

— Австрія розпалася, тату, і твориться українська армія!

Батько отворив широко губу і хотів щось сказати, але не видусив нічого. А брат додав:

— Зараз манджаю до Яворова.

Цілий вечір брат говорив про „нові величаві горизонти"... Про зворотний момент в нашій історії, що.., Говорив, а очі його горіли.

Я слухав.

На другий день цісарським гостинцем до Яворова манджав від голови до ніг узброєний вояка — мій брат. Побіч нього дрібним кроком дриботів ґімназист з двома пасками на ковнірі. Це був я.

— — — — — — — —

Десь біля Чорткова я їхав на коні з листом до бриґади. Шкапа ішла поволі, бо змахалася за пів дня. Був травень. Я був голодний.

Тоді перший раз я пригадав собі свою італійщину і голосно сказав до себе: »Non ho pane, ho cavallo«.

„Не маю хліба, зате маю коня..."

Я хотів іще скомбінувати: не маю хліба ані муніції — але мені не вдалося.

— — — — — — — —

А другий раз я пригадав собі мою італійщину в полоні. Це було в Плугові за Зборовом.

Ми сиділи на невеличкій полянці й їли такий спеціял, що ніби мав бути зупою.

А може це був росіл, я не знаю. За росолом промовляло би те, що в казані варилася коняка.

Ми сиділи на полянці й хлептали. Кожен дістав кусень конини й вареху юшки. Але хліба не було. Я тоді сказав до себе вдруге: „Non ho pane, ho cavallo".

І закурив цигару з вишневого листя.

— — — — — — — —

Минуло 18 літ.

Тому місяць я вишпортав свою італійську книжку й забрався до науки. Хочу скінчити мову.

Якраз роблю десяту лекцію, сіньоре.

Федь Триндик.

Дух степів -- чи отаманщина

Деякі завваги до оповідання Ю. Косача: „Чарівна Україна“. — Калєндар „Дніпро“, 1936. ст. 4—27.

Юрій Косач уже відомий: (Сонце в Чигирині). Пише з хистом, уміє захопити малюнком, психолоґічним підложжям, емоціональністю, драматизмом і справжнім багатством мови. Він сильний, динамічний, бадьорий, життєрадісний і вміє ввести в поетичну ілюзію. Косачеві, хочаб із цього одного оповідання треба признати опановану форму. Це все ціхи майбутнього повістяра, що повинен дати цінні річі.

Я нарочно взяв тут під увагу його творчі прийоми, а не зміст. Барвистіть та образовість стилю гідні ваги: „Духмяне питво степу... настояне в гарячому сонці... Слухаючи, як рахманно скриплять журавлі при криницях, як шепоче сочиста трава на левадах,.. дивлячись, як соняшники повертають до праматері своєї — сонця жовтогарячі голови, як статочно крутяться старосвітські вітряки, ці сторожі степу, хіба міг подумати хто небудь, що **саме тут кипучий казан ірриденти, бунту, зради й помсти?“** (Підчеркнення мої — Б. Ч.). — Це говорить Косач про український степ, про ту романтичну загадку, що дала неодну цікаву тему не лише нашій, але й світовій літературі. Ось це та **„зміїна краса цієї країни, цей її тьмяний спокій, ця її споконвічна тиша“** — де „у білий день спалахували ґрафські палаци; запалені невідомо ким... витягали рамена полумя до хмар, сповившись густим чорним димом... **чорновусі юнаки зникали невідомо куди, немов провалювались під землю, але їх можна було зустрінути в котромусь із повстанських загонів** — ці шовкові левади, ці кучеряві садки, **ці гарно виплекані грядки городів ховали в собі незлічену кількість зброї.** У невинному вулику, що, здавалося, був тільки скарбницею золотого бурштинового меду, можна було найти частини кулеметів, продершись крізь хмари бджіл... Між гарбузинням, у квасолинні й під листям бурянів можна було побачити новенькі блискучі кольти й наґани. А засадивши руку за стріху першої хати з краю, напевно можна було намацати дуло **обріза — цього дивного покруча, що його помисл міг зродитися тільки тут, у цьому підсонні зради,** із диявольською дотепністю достосований до потреби переношування зброї під самим оком вояцьких вартівень“.

Бачимо, що автор має розгін...

Але треба перейти від форми до змісту. Оповідання писане в першій особі. Хто оповідає — тяжко зрозуміти. Виходить — ворог: ...„Одного гарного дня ми збагнули, що ходимо по землі, наповненій динамітом, що дихаємо затроєним повітрям, що на кожного з нас чекає смерть іззаду, підступна, огидна смерть ізза вугла. Ми зрозуміли, що не сьогодні-завтра нас перестріляють осьде, мов зайців, нашою ж зброєю. Ми збагнули нарешті духа цієї країни, що була споконвіку дорогою орд, військовим табором і купиною руїни. Тут, таким чином, призначено жити людям, які завжди невдоволені, завжди невгомонні, завжди бунтівничі. Так, безперечно, **ця країна змагала завжди до волі, але саме це змагання стає її прокляттям. Раз здобувши волю, ця країна вмить позбувається її, часто з власної вини, із власної спраги сваволі.** А покорена — безупинно бунтується і збунтувавшись та скинувши одне ярмо, за мить іде в друге. Така є історична динаміка цієї країни“.

Так міркує собі герой оповідання безіменний старшина якоїсь окупантської армії... Очевидно, кожний догадається, що це часи революції 1917. і 1918. рр.

І герой оповідає далі: „Ми не прийшли сюди, щоби вщіплювати в цих невгомонних бунтарів державно-творчі первні нашої раси. Нас цікавило тільки те, щоб у цій країні був спокій і лад так довго, аж доки ми не витягнемо з неї все, що нам потрібне, — все, чим непередбачлива природа її так щедро обдарувала. І треба признати, що це робилося зі скаженою поспішністю й діловитістю: ми за кілька місяців вивезли звідси не тільки цілі транспорти пшениці, вугілля, лісу й беконів, але навіть цілі поїзди чорнозему“.

Ну, та може таки вкінці догадаємось, якої це нації старшина. Та ролю дав йому автор дуже незручну — може навіть досить наївну. От, послухаймо цілої історії — в короткій фабулі: Бунтарське село „приборкали“, набрали фуражу й худоби на картки (армія ніколи не рабує!), скоштували „краси тутешніх молодиць“ — а перед вечором повісили трицятьох ватажків, що їх список доставив перед тим запобігливий коршмар... Вішали їх у панському саду, на старім розлогім каштані. Петлі для справности мастили милом. В селі найшли застрілених „наших фуражирів“ із написом: собаці собача смерть! А все ж таки.... (оповідає герой).... був один із найчарівніших літніх вечорів тутешнього незрівнаного підсоння. ...ці вечорі, тихі аж до жаху... ці духмяні вечорі із скрипом старезних криниць, із гудінням хрущів, із романтичним іржанням коней на далеких левадах і луках, із небом, що його синь нагадує волошки, яким вквітчані тутешні хвилясті лани! Ми їхали греблею, обсадженою дупластими вербами. За нами горіло село... (скорочую — Б. Ч.) І ми — трохи пірати, трохи кондотієри, мовчки **їхати тільки зі зброєю,** нехай не сердиться на вірно татарські набіги) в цю чужу ворожу ніч... **„У цю країну, у її зрадливу, хоч чарівну, ніч треба їхати тільки зі зброєю,** нехай не сердиться на нас камяна Мадонна.... що вчимо цю країну шанувати лад, що виливаємо бунтарську кров“.

Дальше на цьому тлі така пригода: Почули музику, коли вїздили в друге ще ціле село. Стрінули весільну юрбу... Хвиля бинд і квітів, коралів і дукачів“ і з хвилі виринуло личко русалки, чудової дівчини. Це була „молода“.

Пана старшину **„хитрі малороси“** попросили на

весілля. Він хотів їх за те почастувати шомполами та розігнати шаблями банду, але, коли його попросила молода чарівниця та ще поцілувала в руку, він змяк. „Власне, чому б не піти — екзекуцію можна виконати завтра“ — подумав собі. Він і двацятьвісім вояків експедиції опинились незабаром у хаті. Пана старшину посадили на покутті, біля молодої й молодого. Пішли в рух розмальовані тарілки, кухлі та дзбанки. Вона сиділа поруч свого чоловіка, „чорнявого мугиря“, що крадькома поглядав на шліфи пана старшини, на кобур револьвера й на палаш. Пішли танці та співи. **Серед потоків горівки** плила бесіда. Гостили „пана“ й підхлібляли, щоб послабити його рішучість у завтрішній екзекуції. Аджеж вони всі добре знали, що вона їх не мине. На дні чаїлася ненависть. Це була гостинність ведмедя, що йому вправлено в ніздрі кільце з ланцюгом... На нього стала глядіти вперто ряба, погана дівчина десь із боку, від печі. „Це був якийсь покруч, завернений у хустку, зизоватий, рябий і кирпатий. Але її очі були палкі, таємничі, гарні“... Алькоголь зробив своє. Старшина забаг говорити, співати, вигукувати. Вояки вже давно брatались і чоломкалися з тутешніми. Коли повернув праворуч, побачив молоду. Її очі були веселі й зальотні. Він присунувся до неї, вхопив її руку, вона вже була готова до гріху. Він впивався її видом, вона стискала вже його руку в божевільному корчі пристрасти. Раптом загудів голос. Старий чоловік із сивою довгою бородою почав читати з „Кобзаря“: „Схаменіться, будьте люди!“... Це Євангелія степів... „Це вона, ця грубезна несамовита книга мала прикмету відроджувати це бунтарське плем'я. Це він автор її, в смушевій шапці й кожусі, з довгими вусами, був невидимим мужицьким імператором, воєводою тих **незлічимих загонів,** що таїлись у балках і ярах“. (Це очевидно Шевченко — але цю містику можемо залишити). Важне те, що в цьому моменті прошептала молода красуня до пана старшини: „Я ждатиму вас у клуні, тільки перейти подвір'я“. І він устав і попрямував до клуні... А далі в клуні — шарудіння бинд, пах квіття і ще чогось млосного, пянкого. „Чиїсь руки піймали мене в темені, чиїсь уста впились пявками в мої... один вогнистий струм, одне джерело, що горить, клекоче“. Раптом щось ударило пана старшину по голові, аж, як то кажуть, свічки засвітились. Кров пішла, як із барана. — Вставай! — крикнув молодий і гурма козаків зареготалась. По якомусь весіллі й сліду не було. Очевидно це був повстанський загін. Всюди гострі погляди і дула крісів! Значить — весілля це була тільки **степова маскарада.** Полонених вояків виводили й стріляли їм у лоб. Старшина деревів, чув як їх стріляли серіями. Він ждав черги. Але надворі зачався якийсь дивний рух, а в клуні щось зашаруділо. Хтось виважив дилі з задньої стіни. Старшина вискочив крізь отвір у густий сад. Якась жінка вхопила його гаряче за руку й вони разом стали втікати. **Це була ряба потворна дівчина з того вчорашнього весілля, що заздрісно так гляділа...** Вона показувала, куди йому треба втікати.

— А ти?

— Я піду додому. Треба, щоб у тривогу не дізнались, що то я тебе випустила.

— А як дізнаються?

— Вбють. За зраду вбивають.

— То нащо ж ти зрадила?

Вона — знечевя похилилась і поцілувала його в руку — і втікла. Це була дивна пригода. Тепер почув тріск вистрілів, від яких гинули його останні вояки. Одним словом, утік, бо його вратувала та „почвара“ з великої любови. В його голові родився жахливий плян пімсти. Найперше: дістати в руки той степовий штаб „із старим дияволом“. Та крім цього тішило його буйне збіжжя степів, у якому ховався. Треба буде звідсіля вивезти все до останнього зерна, щоб ці бандитські кодла спухли від голоду, щоб дати місце новим людям, феллагам. Приповз житами до шляху й побачив підводи з дядьками, кулеметами й муніцією. Були там і молоді й старі, діти й жінки. А напереді хорунжий з прапором тієї країни. Яром залунала їх пісня:

> Гей у полі вітер віє,
> а жито половіє —
> а козак дівчину та вірненько любить,
> та занять не посміє...

А далі каже автор устами цього старшини: „Дивна була та пісня, широка, як моря жит, співуча, як вітер понад ним. Було в ній щось жагуче, таємниче й чарівне, як і вся ця країна, що її зродила. Чулася в ній міць невгнута, страшна потуга чорноземної раси, що йшла долі яром. Я зрозумів, що під таку пісню вмирають. Вмирають і не шкодують того. В довгих віях молодиць, у сумному посміху юнаків, у навислих стріхах брів їх батьків, у бичачих порепаних карках дідуганів родилася та пісня, **боєвий марш цієї країни. Ішла армія, велика повстанська армія, боронити своїх меж, своєї землі...** лавам не було кінця. Чергою вилискували рушниці й кулемети, їжились списи і... пісня степу:

> Сидить голуб на дубочку,
> а голубка на вишні —
> ой скажи, скажи та й серце дівчино,
> а що маєш на мислі...

(І підвод були тисячі! Б. Ч.). І я, наїздник, почув, що краплі холодного поту виступили мені на чоло. Душа моя трусилась, справді загнана в пяти. Пісня та давила мене... Я був ніщо супроти цієї жорстокої пісні... І знятий жахом, незбагненим... біг, куди ведуть очі,... від тієї немилосердної пісні, біг, рятуючи рештки розуму, геть із тієї почварної і чарівної країни“(!)

Так і кінчиться ця новеля. Перейдім деякі моменти. Старшина й „карательный отряд“. Хочете — німці, хай буде. Але затямити треба одно, що автор вічно підкреслює: **це дивна, непевна країна.** Усього тут можна сподіватися“.

Те весілля й „молоді“ — ну, ще, але нащо причепив автор ту „покруч“ і „зраду“? — Ага! Тайна степу, містика чорнозему — незвичайно важний атрибут нашої історії. Це так. Старшина втікає романтично. Але до дядьків набирає респекту, як дістав по голові. Той респект переходить у жах

перед піснею, що її співають повстанці. Хтось подумає: нова марселеза збунтованих степів, бо а) У полі вітер віє, козак любить дівчину — ну... і занять не посміє! (То раз — а друге): б) сидить голуб на дубочку... Начувайтесь вороги! Скільки тут завзяття й революційного розмаху! Скільки жаху і скільки тюхтіївщини й роззброюючої наївности. Кров у лице бє.

Ніхто не заперечує вартости повстанчих відрухів і хочби найменшого підйому, що засвідчує про живучість народу, ніхто не заперечить, що повстанці мали в собі багацько ідейного елементу, але коли повстання не мають наміру творити армію, злитися з нею і стати нею — тоді являється небезпека атаманії й безконечної анархії, яка **мусить улягти наїздникові, що йде з армією!** Це ясне! (У нас, на жаль, так було!).

Ми знаємо ту „хитрість" дядька, що аж сам себе перехитрив. Хто не тямить їх тих „грізних" отаманчиків пяненьких: і Махнів і Шепелів і Грушок і Голопупенків, що до всього були здатні, тільки не хотіли знати, що таке зорґанізованість, послух і обовязок супроти нації. Знаємо й „лозунг", що погубив Україну: а хто хоче, хай іде з нами! а хто не хоче — як хоче! Бачили ми той степ „загадочний" з дурманом самогону, з анархією й тюхтіївщиною та з обрізом під полою.... Грізний був той степ, але в першій мірі для України. „Чорновусі юнаки зникали невідомо куди — як каже автор — немов провалювались під землю"... Це правда. Убрати їх у шори якоїсь дисципліни було справді важко і треба було Богданової булави, щоб трощила розгукані черепи та творила армію, де все робило б свою службу, почавши від цвяшка в черевику. Ми бачили їх, як вони „провалювались під землю" із кіньми, гарматами, кулеметами, грішми — (Божко, Оскілко і т. д.!), а потім знову зявлялись у френчах і галіфе у тьмяну й пяну степову ніч.

Знаємо, як ті „очайдухи" в прикрий момент ховали рушниці в стріху й кулемети затягали в сіно, але на позиції їх не було. Були празники й весілля, залиті самогоном саме тоді, коли попри хати надихані й ситі від обжирства летів крик умліваючої України перед червоною потопою. До повного образу й вартости тих повстань дійде читач у „Партизанах" Крезуба та „Холодному Ярі" Горського. Десятки, сотки тисяч здорового, як дзвін, матеріялу, що розпихався млинцями, яєшнею, салом та українським борщем — присмаками цього тучного чорнозему — змарнувалися, не спромоглися вийти, хочби з колами, проти червоної кацапні та жидівні (але — разом, усі до одного!). Де тут той „кипучий казан ірреденти, бунту, зради й помсти? — як це говорить автор. Таємничість... гроза... сила степу — це все пісня минулого, коли можна було засісти в комишах і з балки зробити апокаліптичний скриток... Нині — це наївність. Бо ось прийшли сусіди й хитрого дядька приставили до „стєнки", або потащили на Соловки, а жирну землю забрали й зробили його гіршим невільником, як бувало давно на турецьких ґалерах. Коли степ мав справді свою дивну містику в добі Сагайдачного, Хмельницького, Дорошенка й Мазепи, то нині вже тієї містики й характерства **нема,** бо пропав степ і його відгук залишився тільки в думах, у пісні. Про тодішню Січ, козацтво, степ можна б Косачеві так писати, але нині все те один анахронізм. Про зраду — так і зовсім не потрібно, бо вона не перевелася від татарських людей аж по нинішних доморослих кацапів і тоже малоросів, чи Ількових. В давнім степу **була Січ, яка трясла Стамбулом і її шаблі й самопали знала Европа аж по Відень, Семигород.** Вона лишила свою буйну романтику не лиш в українській, але також у европейській літературі. До Шевченкового Гамалії та Івана Підкови наш дядько дoросте аж тоді, коли створить **нову другу Січ, з її преславним лицарським братством — коли створить національну армію.** Тюхтіївщини й отаманщини в добі моторизації нема чого апотеозувати, навіть так по мистецьки, як це зробив Косач.

Богдан Чорногор.

Житомирська юнацька школа

Формування; наука; бої; перший випуск української старшини.

Сторінки з недрукованого щоденника.

Написав *Всеволод Петрів*, ґенштабу ґенеральний хорунжий.

(Продовження*).

Проглядаючи стежами широко роскидане село Вільськ, проходимо через греблю на потічку, що тече з півночі на південь в багнистих берегах, через усе село попри церкву, та спиняємось на відпочинок, бо вже поза полудне, так, що сотня передньої стежі стає за потічком на північно східньому кінці села, а решта в районі церкви.

Чекаємо на кухні та обоз, а позатим кермуючий тактикою з начальником школи проглядають, як стали стежі при відпочинку. З кінця села видко жидівську кольонію „Садибу" з її такими ріжними від селянських хатин будовами (Російський уряд за царського режіму теж робив спроби поселити на землю жидівське населення, для чого впорядковував оселі на Україні та Білорусі). Всюди тихо й ніщо не віщувало жадної небезпеки, тому команда школи пішла до головних сил, як несподівано впали постріли, обірвано протріщав чергу кулемет, знову постріли й тиша. Вертаємо до стеж, до яких розгортаючись у розстрільну підходить передова сотня. Сто кроків перед стежами стоїть нерушне авто, звичайне легке авто, на ньому в неприродніх позах непорушні люди й важкий кулемет, коло авта три коні даремно намагаються встати, борючись зі смертю, а між хатами „Садиби" гарцюють якісь верхівці; це наші стежі збили ворожу розвідку, що їхала автом у супроводі верхівців. Хвилина й зза ближчих будинків „Садиби" дзвінко заторохкотіло два кулемети, а за їх прикриттям вилетіла ґрупа з півсотні верхівців, що рішуче пішла в атаку на нас. Чітка сальва сотні доказала, що атакувати так згурту тяжко й ворожа лава, залишивши декілька забитих, а може ранених, відскочила назад.

За хвилину, просто в кінематоґрафічному темпі полетіли ґрупи верхівців вліво на північ горою в охват нашої передової сотні. Видко як висипають нові та нові ворожі сотні, а з „Садиби" невтомно співають й починають вилітати клубки диму, за якими густий згук стрілу й повільне виття кулі: це стріляють рушниці „Лебеля" ті, що їх ми давали „Жидівській самообороні", формуючи її в Житомирі. Спішно підтягається решта сотень, щоби дістати перевагу в огні, головно проти кулеметів, яких нам бракує. Там, коло „Садиби" на відкритому вершечку гарцює якийсь сміливий верхівець, чи то вивчаючи нас, чи то кермуючи рухами своїх. Марно намагаються зсадити його юнацькі стрільці. Коло ніг начальника Школи лежить юнак Остапчук, що нещодавно, вже після погрому наших ешелонів, прибув до школи й раз у раз стріляє туди в даль. Він тягнеться за новими набоями та бачить начальника школи:

— Пане полковнику, візьміть хоч Ви того чорта, що там їздить, на мушку, бо я не вмію, а він певно глузує з мене! Але тут від юнака до юнака, підходить полк. Павло Вержбицький. Він веде в школі теорію стріляння, отже перевірює знання на практиці, лягає коло Остапчука, накладає йому „ортоскопа" (прилад для перевірки націлювання), стріл — другий й кінь під верхівцем паде.

— Вцілили, вигукнув юнак — слава!

— А ти хлопче, за мушкою слідкуй, високу береш, каже, повчаючи, полк. Вержбицький, знімаючи ортоскоп.

За далеким вершником щось блискає, вибух, виття й над юнацькою розстрільною пливуть білі хмаринки шрапнель, порошить примерзла земля. Чотири ворожі гармати почали розмову. Є вже ранені, вбиті, а тут і зправа якась кінна лава йде просто нам на зади; треба відходити за потік, бо тут не вдержимось.

Перебігами, криючись поза хати, відходять сотні, під безнастанним обстрілом. Ворожі верхівці, як лише побачили цей рух, ґрупами чвалом летять, але все вліво, чому? Аж тут підбіга якийсь дядько та кричить нам:

— Гей козацтво вважайте! там під лісом у кінці села друга гребля, щоби не обійшли! — та взявши рушницю від вбитого щойно юнака стає в лаву:

— Я сам у Полуботківцях був!

Наказ 4-ій сотні взяти під огонь греблю, й сотня бігом натовпом рушає у тил попри церкву; у тил бігом! Біда! може бути паніка, у тил під огнем бігом! Але це юнаки! Бачимо, як метнулися вліво, як перелазять через плоти; сальва така чітка як на муштрі, друга, третя, рокіт швидкого вогню, тиша; через греблю біжить задиханий юнак:

— Відбили, вже за греблею!

Шрапнелі рвуть по всьому селу, що як вимерло. Зі заходу тягнуть хмари, все більше й більше. Кидаємо село, яке не сила вдержати, відходимо до ліса, що за ним, ворог спробував атакувати зправа, але відбитий, а там, за селом на горі бачимо ворожу батерію, що переїздить, цілком відкрито на нову вже відкриту позицію. Виявили очевидячки, що у нас ані гармат, ані порядних кулеметів немає. Пробуємо здержати її переїзд сальвами, але де там, є понад 2700 м., огонь недоцільний. Ворожі гармати стали, кінець перерви, зараз знову візьмуть нас під свій вогонь. Перші стріли, кудись за нас; наш обоз, що мав догнати школу на привалі, необережно висунувсь на горбок й попав під ґранати. Бачимо, як повертають вози й щосили втікають, як перекинулася кухня й паруючи ллється юшка, на яку ми так чекали.

*) Гл. V., VI., VII—VIII., X. і XI. числа Л. Ч. К. за р. 1936. З технічних причин ми не могли закінчити друку цих споминів в 1936 р.

З краю Вільська починають знову стріляти „Лебелі", але для них це далеко і знесилені кулі чавкають то тут то там.

Юнак Кіута з Левкова, один з наших перших юнаків, щойно добігає від сотні до штабу з донесенням, що й по лівій греблі, недивлячись на вогонь, все проскакують верхівці, скупчуючись до ліса, й що сотні дуже тяжко боротися з тими кулеметами, які допомагають ворожій акції. Нараз вибух, майже проти штабу на шляху. Весь штаб вкрито димом, землею. З викриком хапається за спину звязковий старшина і як підрізаний паде Кіута, а його нога зрошуючи все кровю летить в кущі.

— Пане полковнику, вже пристрілялися, треба змінити місце! — кричить, намагаючись встати з крівавої калюжі молодий, може 19 літній, хлопець, але два нові низькі шрапнельні розриви над самим штабом і так кажуть, що пристрілялися. Підхоплюємо ранених і відтягаємо в гай, а сами виходимо знову на іншому місці. Шрапнелі вперто рвуться над сотнями. Вліво кипить рушнична й кулеметна стрілянина, а за хатами Вільська купчаться верхівці. Вправо окремі верхівці намагаються знайти перехід через напівзамерзле болото, не вважаючи на наш вогонь. Їх підтримують автоматичні рушниці „Шоша" своїм характеристичним „так-такатак-так". Якщо піде атака, то всі шанси у ворога.

Відтягуємося по малу до окраю гаю, щоби за деревами вирівняти шанси між добрим „фронтовим" верхівцем й недосвідченим юнаком в час можливого „рукопашного" бою, але цей маневр помітили ворожі гармати. Дві негайно відкривають вогонь по краю ліса „тротилками". Чорні клуби диму, виття відламків, падають гіляки та дерева. Дві другі вискакують зовсім близько й збільшують те пекло, що стоїть у лісі. Лише добре обстріляні вояки, що знають, що страшно, а що небезпечно, зможуть витримати такий обстріл, тому не диво, що сотні не витримали й почали відходити, щоби вийти з ліса, в якому, до речі, є наше спасіння. Неможливо було здержати цього відвороту, бо не чути було команд, не видко начальників. Удержалась лише та півсотня 3-ої сотні, при якій був штаб, що принагідно вів навчання тактики та стріляння, де було тому більше кадрових старшин. Ця півсотня, до якої прилучили ще звязкові від інших сотень, вогнем відбила кінну атаку широкої лави, що вилетіла з Вільська. Лава метнулась вліво за ті хутори, де була раніше 4-а сотня й звідтам посипалися кулі з рушниць і кулеметів; вже всі чотири ворожі гармати били з якихсь 1500 кроків від гаю по нас, вже нові лави лаштувалися у Вільську, коли останні юнаки відповзли до середини гаю та пішли, виносячи ранених, за рештою школи. Кіуту мусіли лишити у хаті лісничого.

Дано наказ: з ліса не виходити, а згуртуватися на другім його краю. Але приказ спізнивсь і коли штаб підійшов до другого краю ліса, по полю, що ділило гай від с. Іванківці, вже відходили відстрілюючись ґрупи юнаків. Ворожа гармата знову змінила позицію й почала пристрілюватися по полю. Від хуторів били кулемети, а за ними ішла вперед широка кінна лава. Кінець. На щастя з темних хмар, що їх прибувало весь час, сипнув густий сніг, унеможливив ворожій гарматі цільну стрільбу й знову роспорошені юнацькі розстрільні відбили нову, найміцнішу, кінну атаку.

Темніло. Ввійшли в Іванківці, де край вже заняла та півсотня, що залишена була в Пулині, бо довідалась, що на північний захід під Пулина оперують наші повстанці, якийсь отаман Морозенко, і пішла на голос стрілів на поміч школі. Настирливе переслідування спинилося, юнацтво могло стати по хатах і хоч і в повнім поготівлі, так сяк відпочити та попоїсти вперше за цілий день.

В ночі раптом загупали гармати в напрямку Березівки. Бурею, без наказу, вискочило юнацтво з хат й миттю заняло те росташовання, що було призначене на випадок алярму. Як зясувалося, що перед нами нічого не має, усі спокійно пішли знову по хатах.

Перед світанком прийшов звязок від штабу, з наказом на завтра продовжувати наступ знову на Вільськ—Камінку—Крошню, разом із наступом головної кольони на Вранґелівку. До школи прибути мали дві гармати, але не юнацькі лише Залізничої Бриґади. Звязкові юнаки переказали, що в ночі на штаб був налет кінноти, який відбили юнацькі гармати. З них картачами стріляли вартові юнаки, що на ніч лишилися біля гармат і вчасно помітили кінні відділи, що приїздили з того напрямку, де жадних наших частин не могло бути.

На ранок підійшли дві гармати, а з ними два кулемети, властиво рушниці-кулемети Люіса від якоїсь „охочекомонної" сотні. Юнацтво знову рушило на Вільськ.

З Вільська зустріли нас вогнем якісь розстрільні, а за ними відкрили вогонь гармати, одна чи дві. Але наша гармата почала відповідати, а юнацькі розстрільні, як на муштрі розвернулися і швидко вогонь з Вільська замовк.

У Вільську ми довідалися, що вчора мали проти себе 5-й кінний полк імени Л. Троцького у складі 800 шабель при 4-х гарматах й 4-х Максимах на тачанках та декількох автоматичних рушницях „Шоша". Полк мав за собою на возах сотню „Жидівської самооборони" з Житомира.

У бою за Вільськ мали ворожі кіннотчики порядні втрати, а нині більша частина їх, ще вночі, вийшла в бік Березівки. Між раненими був і командант полку, що дістав кулю під час останньої, вже ввечері, атаки.

Збивши ворога з Вільська, наступала школа аж до Камянки, де знову зустріла міцніший опір за р. Камянкою. Вправо на шоссе розгоралася стрілянина як рушнична так і гарматня. Коло 2-ої години вже наблизилися юнацькі розстрільні до високого берега річки так, що почали готуватися до вдару на баґнети, як ворог, спинивши вогонь, швидко почав відступ.

Штаб, що вже був у розстрільних, вийшов на верхи над Камянкою і побачив, що не то вбік Крошні, не то в напрямку на нас, тягнуть шляхом від Черняхова тобто з північного сходу якісь ко-

льони. Хто це? напрямок руху такий, що можуть бути і вороги.

Спиняються юнацькі розстрільні, готуючись до нового, очевидячки тяжчого бою, бо йде богато, але хто? Від кольони виїздять верхівці в наш бік, і видко, як розходиться розстрільна, але не на нас, а в бік Крошні.

Виходжу з ґрупи юнаків на зустріч верхівцям. Зближаємось, готуючи зброю, але один з верхівців раптом скидає папаху й маше нею в повітрі, вигукуючи:

— Цеж наші! Здорова Школа! і чвалує до нас, спиняється та каже: — а ми гадали, що то ви з міста, а ми проти міста та жидів — і обертаючись до своїх гука — наші, хлопці! за нашу Україну! за село і проти міста!

Так дивно тоді кристалізувалася свідомість, сполучуючи тямку нації з конкретним випадком: змосковщеного й зажидівленого міста та українського села.

Кольона складалася з повстанців з села Черняхова та сумежних із ним, яких вели селянські провідники. Коло них було зо два учителі, яких я бачив в українському клюбі в Житомирі. Йшов з повстанцями й відділ „загін отамана Морозенка", якогось хлопця років 28, в широких штанах та в папасі з малиновим шликом, складений з людей невиразного походження. Морозенко опісля при зустрічі зі мною деклямував, інакше не можна було назвати його мову, на тему Коліївщини та Гайдамаків.

Зясувавши ситуацію, приєднала школа свою розстрільну до правого крила повстанської і почався наступ на Крошню. Ішов він у скаженому темпі, бо повстанці валили, не зважаючи на вогонь та втрати. Їх єдина гармата була в розстрільній, тому проти такого духа не встояло те, що було в Крошні.

Вечоріло, коли школа дійшла до „вулиці 1912 року", що йшла від Вранґелівки. Повстанці повернули кудись у місто, в якому йшла стрілянина. По вулиці тягнув якийсь наш обоз, як раптом з південного берега р. Камянки, що тут повертає повз вулиці на схід, обстріляли школу густим вогнем. Швидко розсипалися у розстрільну і пішли вперед, стріляючи на відблески стрілів. Хтось, відстрілюючись, відступав і школа опинилася на правому крилі цілого наступу, коло ліса, що йшов від Вранґелівки на Альбінівку, перейшовши позаду своїх і відбиваючи несподівану атаку.

Ніч постигла школу перед цим широким без шляхів лісом.

Цілу ніч пострілювали в Житомирі, куди втягли повстанці й наші піші полки, так що поза Житомиром лишилась лише школа та „Охорона республиканського ладу", що заночувала перед Вранґелівкою.

На ранок надійшов наказ, який вказував, що по даним штабу з боку Бердичева наступають значні сили, а тому піші полки й повстанці мають наступати проти них, а школа має шукати звязку з повстанцями села Троянова, куди вже вислана сотня залізничників, та перейти до Троянова через Альбінівку, що лежить 7 км. від Житомира, а Троянів у 12. Знову завдання якогось самостійного відділу, тим більше що між окраєм Житомира й Альбінівкою тягнеться понад р. Гуйвою й Тетеревим великий ліс.

На світанку вирушила школа через край міста. Ішли пустими якби мертвими вулицями, на яких ще лежали роздягнені мерці, і то не лише уніформовані, але й цивільні та пішли шляхом на Полонне до Альбінівки.

Гуйва повна водою спинила марш школи, бо у Альбінівці не було ніякої переправи крім напіврозмитої греблі, через яку ніяк не могли перейти гармати. Виславши вперед на той беріг сотню, почала решта сотень лаштувати перехід.

Забрало це богато часу, а вже коло 10 години почався гарматній гуркіт в боці Житомира й перед передовою нашою сотнею зявилися якісь верхівці, що надїхали з боку Житомира, вірніше Кодні, а за ними почав сотню обстрілювати кулемет.

Декілька високих шрапнелів розірвалося над районом греблі перед Альбінівкою, а там далеко на вижинах, що тягнулися від Кодні до Троянова, зявилася якась довга кольона, що помалу рушала в бік Троянова. Хто то? Від Троянова ледве чутно застукали стріли. Кольона спинилася, очевидячки ворожа, тому наші гармати ставши за лісок під Альбінівкою відкрили по кольоні далекий вогонь, що викликало те, що кольона розгорнула розстрільні в наш бік. На око здавалося, що йде коло 1500 люда, але все таки ще дві юнацькі сотні перейшли Гуйву, щоби іти на поміч тим, що у Трояновi, чи бодай полекшити їх становище. Повільно, перестрілюючись з ворожою кінною розвідкою, що все згущувалась, наступають сотні, як раптом від лісків, що ділять нас від Троянова, зявились ґрупи людей. Вони спішно, хвилями бігом наближаються до Гуйви. Видко уніформи залізничників, сірі довгі чемерки, перемішані з людьми у свитках, кожухах, салдатських шинелях.

Перші починають шукати броду, і лише побачивши юнацькі шеломи спиняються та спішать до наших розстрільних. Виявилось, що на Троянів напали з боку Полонного якісь частини і оборонці його попавши у два вогні відступають. Я хотів спинити відхід, приєднати людей до школи, але не вдалося, бо залізничники, опинившися без старшин, що відступали останніми, пішли на приєднання до свого полку, а з ними й незорґанізовані повстанці. Зі школою лишилося тільки те, що відходило зі старшинами, зо 40 люда, й дякувати Богу, один кулемет, справжній Максим.

(Далі буде).

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

І. Ш.

Синклер В. Памяти С. В. Петлюри. „Збірник памяти Симона Петлюри (1879—1926)". Прага 1930, в. 8°, ст. 224—227: Листки із споминів.

Праця автора в укр. війську. Знайомство з С. Петлюрою, враження і характеристика.

Ситуація на Україні і боротьба проти большевизму. „Шлях". Зальцведель. 1919. ч. 33. с. 2—3.

1919 рік.

Синодик славних лицарів, що в боротьбі за волю України життя своє положили на вівтар отчизни. Львів (1921), 16°, сг. 4.

Сігарів В. Значіння мушкетного вогню та вмілість влучно стріляти. „Табор". Каліш 1923. 8°, ч. 1, ст.

Сігарів В. Значіння та роля старшини в армії. Каліш 1921. Видання культ.-осв. відділу 3. див.

Сігарів В(асиль), ґеншт. полк. Сущність війни і значіння армії. „Літ.-військовий Вістник". Каліш 1921. 8°, ч. 1. ст. 38—43.

Сігарів В. Як найкраще провадити навчання стрільби. „До Зброї", збірник І. Львів 1921. 8°, ст. 33—41.

Сігарів Василь, полк. Як найкраще провадити навчання стрільби. Львів 1921. 8° в., ст. 12. Відбитка з військового збірника „До Зброї". 1921.

Сігарів В., ґенштабу ґен.-хорунжий. Що таке дисципліна, значіння та засади її. „Табор". Каліш 1924. 8°, ч. 2, ст. 15—31.

Сідельник Йосафат. Перші дні листопада 1918 р. на Головнім двірці. Спомини. „Літопис Черв. Кал." Львів 1932. 4°, ч. 11. ст. 2—3.

Протипольський фронт.

С-ій В. Катастрофа української армії. „Воля". Відень 1920. 8°, т. 4, ч. 10, ст. 489—490: Листи з України. III.

Листопад 1920.

Сілерський О., козак. За брата. „Зал. Стрілець", Каліш 1921, ч. 35, ст. 2.

Спогад про епізод, коли брат-червоноармієць убив брата укр. козака підчас розвідки, пізніше підпалив склад набоїв.

70-ліття батька Кирила. „Січ". Прага 1934. 4°, ч. 1, ст. 5—6.

До ювилею Кирила Трильовського.

Сімдесятьсьомий. Свято нагороди відзнакою „Залізного Хреста" в Штадармії У. Н. Р. „На хвилях життя". Пйотрків 1921. 4°, ч. 1, ст. 4—6.

Сімович Василь. Великдень у таборі полонених (двацять літ тому). „Діло". Львів 1935, ч. 110, ст. 14—15.

Фрайштадт.

Сімович Василь. Франко й полонені українці з Наддніпрянщини. (Спогад із нагоди двацятьліття смерти поета). „Календар Черв. Калини" на 1936 рік. Львів 1935. 8°, ст. 135—140.

Сімович Василь. Як зустріли революцію 1917 р. полонені українці в таборах? „Календар Черв. Калини" на 1937 р. Львів 1936. 8°, ст. 148—150.

Сім пісень для вояків. Гостинець для українських вояків від „Союза Визволення України". Відень 1915. 16°, ст. 16. Видання „Союзу Визволення України".

З малюнками і нотами.

Сімянців, поручн. Багринівці. (Фраґмент із споминів учасника). Календар „Дніпро" на 1934 р. Львів 1933. 8°, ст. 95—98.

1920. Чорні запоріжці коло Літина.

Сірополко Степан. До характеристики С. В. Петлюри, як людини (сторінка зі спогадів). Календар „Дніпро" на 1936 р. Львів 1935. 8°, ст. 34—37.

Сірополко Степан. З українського життя в Москві. (Сторінка зі спогадів). Календар „Дніпро" на 1929 р. Львів 1928. 8°, ст. 62—66.

Присвячується памяти М. Дикого, С. Петлюри та О. Саліковського.

Сірополко Степан. Симон Петлюра на службі Всеросійської Земської Спілки. „Нов. Час". Львів 1936, ч. 115. ст. 3—4.

Сірополко Ст. Симон Петлюра і народнє учительство. „Рідна Школа". Львів 1936. 4°, ч. 11. ст. 162—165.

Сірополко Ст. „Легковажний вчинок". (Із спогадів чеського майора про події на Україні в 1918 р.). „Тризуб". Париж 1932. 8°, ч. 32/33, ст. 14—17.

Витяги з твору: Major K. L. Vitaček. Neznany vojin. Дотичить С. Петлюри.

Сірополко (Степан). Один з невідкритих починів С. В. Петлюри. „Гуртуймося". Горні Чорношиці 1931. 4°, ч. 7, ст. 17—18.

З фотоґрафічною відбиткою листа.

Сірополко Ст. Освітна політика на Україні за часів Директорії. „Збірник памяти С. Петлюри". Прага 1930. 8° в., ст. 166—171.

До характеристики С. Петлюри.

Січинський В. Баталістика в українському ґраверстві. „Літопис Черв. Кал.". Львів 1935. 4°, ч. 10, ст. 4—6.

Згадка і про сучасних баталістів. З іл.

Січинський В. Новоселиця над Самарою — запоріжське місто. „Літопис Черв. Кал.". Львів 1935. 4°, ч. 11, ст. 7—10. З іл.

Січневі роковини. Вїзд Хмельницького до Київа. 22. січня 1918 р. Бій під Крутами. 22. січня 1919 р. „Неділя". Львів 1936. 4°, ч. 4, ст. 1.

Передова стаття зі згадкою про Крути.

Січові стрільці. „Відродження". Київ 1918, ч. 130: Вісти з місць.

Замітка про орґанізацію стрілецтва з полонених галичан (С. С.).

Січові стрільці. „Гром. Думка". Львів 1920, число 107.

Побіжний нарис походів Укр. С. С.

С. К. За Плаучою великою. (Зі споминів С. К., б. підст. 18-ої бриґ. У. Г. А.). „Літопис Черв. Калини". Львів 1931, ч. 7/8, ст. 17—18.

6. сотня 2-го куріня 18-ої бриґади. Біля Зборова. Нещасливий бій з військом Галера.

С. К. Геройська смерть 200 борців. „Укр. Трибуна". Варшава 1922, ч. 5 (203), ст. 4.

Під с. Міньками.

Сказинський Роман. В падолистові роковини. Львів 1925. 16°, ст. 8.
Перед повенню чину. Героєві безвісному.
Скибінський Володимир, хор. УГА. „Укр. Думка". Львів 1920, ч. 7: Посмертні згадки.
Некрольоґ.
Скидан М. Війна й полон. (Уривки з недрукованих споминів). „Календар Черв. Кал." на 1937 р. Львів 1936. 8°, ст. 85—88.
В Галичині. В полоні.
Скидан М., інж. До „Записки до історії Сірих" підполковника В. Проходи в 1-му збірнику „За Державність". „За Державність". Варшава 1935. Збірник V, в. 8°, ст. 274—275.
Старшинська станиця Пурґшталь. Доповнення.
Скидан М., інж. Шлях 1-го Галицького Корпусу в поході на Київ. „Літопис Черв. Кал.". Львів 1936. 4°, ч. 2, ст. 7—10; ч. 3, ст. 14—19; ч. 4, ст. 10—14; ч. 5, ст. 9—13.
Причинки до історії війни з моск. Добровольчою армією. 1919 р.
С-кий А. Світлій памяти Івана Митрофановича Луценка. † 25. березня 1919 року. „Укр. Сурмач". Каліш—Щепіорно. 1922, ч. 15, ст. 2; ч. 20, ст. 3.
Причинки до біоґрафії.
Скопець, сотник. Партизанщина на Україні. „Укр. Сурмач". Каліш—Щепіорно. 1922, ч. 38, ст. 4—5.
Скопляк Яр. Мої приятелі. „Календар Черв. Кал." на 1937 р. Львів. 1936. 8°, ст. 97—100.
Інтендантура II. бриґади Г. А.
С-ко С. До історії спільної боротьби української і вірменської контрреволюції проти радянської влади (1918—1919 р.р.). „Архів Рад. України". Харків 1932. 8°, ч. 4/5, ст. 261—291.
Формування вірменських військових частин на Україні. — 13 документів.
Скоропадський Павло. Уривок зі „Споминів" Гетьмана Павла Скоропадського. І. Український корпус. „Хліборобська Україна". Відень 1922—23. 8° в. Збірник VII—VIII., ст. 3—60.
Скоропис - Йолтуховський Ол. Мої „злочини". „Хліборобська Україна". Відень 1919/20. Збірник II—IV. 8° в., ст. 191—237.
Мої відносини до царської Росії, до Німеччини і до революційної Росії. II. До урядів Центральної Ради, Гетьмана і Директорії.
Скоропис - Йолтуховський О. Табори полонених Українців. Одеса 1918.
З фотоґрафіями.
Скорострілець, дес. Михайло Рибак. „Календар Черв. Кал." на 1931 р. Львів 1930. 8° в., календаріюм — лютий.
8. XI. 1918. Львів, проти поляків. Гер. вчинок. З іл.
Скорострільці 175 Батуринського пол. до останку боронять позиції. „Календар Черв. Кал." на 1931 р. Львів 1930. 8° в., календаріюм — травень.
Березень 1918. Глухів. Проти моск. червоних. Гер. вчинок. З іл.
Скорочений курс навчання кулеметному ділу. Товмач (1920), 16° (?), ст. 41. Накл. 2-ої кулем. бриґади.
Скочиліс П. „Дзядзьо" Чепелівський достарчає набоїв. „Календар Черв. Кал." на 1932 р. Львів 1931. 8°, календаріюм — вересень.
УСС. III. 1916. На Лисоні. Гер. вчинок. З іл.
Скрипник Степан. До життєпису Симона Петлюри. „Волинь С. Петлюрі. 1920—1936". Рівне 1936. 4°, ст. 8—10.
Слава Українському Морю. „Народня Справа". Львів 1933, ч. 17, ст. 6.
Квітень 1918 р.
Славінський М. Лист до Редакції. „Тризуб". Париж 1932. 8°, ч. 36, ст. 28—29.
В справі імовірности фактів, поданих щодо арешту С. Петлюри в 1918 р. п. Вітачком в книзі „Neznany vojin".
Славінський М. Симон Петлюра (1879—1926). „Збірник памяти Симона Петлюри". Прага 1930. 8° в., ст. 7—15.
Огляд життя і діяльности.
Слідство проти б. хор. УГА. М. Хомяка. „Укр. Вісти". Львів 1936, ч. 219, ст. 1.
Інф. замітка.
С. М. „Ой та зажурились Стрільці Січовії...". „Укр. Голос". Перемишль 1926, ч. 44 (375).
Роковини.
Смерть вістуна-шофера Карла Бельке. „Календар Черв. Кал." на 1936 р. Львів 1935. 8°, календаріюм — листопад.
Подав Д. Кренжалівський. Львів. Війна з поляками. Гер. вчинок 4. XI. 1918. З іл.
Смерть ґенерала Богомольця. „Нов. Час". Львів 1936, ч. 103, ст. 2.
Б. Гол. Прокуратор фльоти УНР. Причинок до біоґрафії.
Смерть Дмитра Катамая. „Наш Прапор". Львів 1935, ч. 29, ст. 3.
З портретом.
Смерть Д-ра І. Лоського. „Мета". Львів 1936, ч. 23, ст. 4.
Герой Крут. Некрольоґ.
Смерть і похорони У. С. Стрілкині Софії Галечко. „Укр. Слово". Львів 1918, ч. 169, ст. 3.
Смерть Махна. „Діло". Львів 1934, ч. 203, ст. 1. Кор. біоґрафія.
Смерть полк. Дмитра Вітовського. „Календар Черв. Кал." на 1929 р. Львів 1928. 8°, ст. 143—144.
Смерть полк. Новохацького. „Тризуб". Париж 1931. 8°, ч. 10, ст. 25—26.
Неоф. Голова Воєнно-саніт. місії у Німеччині.
Смерть полк. Черниці. „Календар Черв. Кал." на 1928 р. Львів 1927. 8°, календаріюм — лютий.
2-ий Чорноморський полк. 23. І. 1919. Біля Сквири. Гер. вчинок.
Смерть полк. Шаманека, б. шефа штабу Галицької Армії. „Укр. Голос". Перемишль 1921, ч. 34, ст. 2—3.
По записам Іляна М. Карпюка в маю 1920 р. в Ямполю.
Смерть сотника Івана Балтра. „Літопис Черв. Кал.". Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 19.
1-ий Гарматний полк УСС. З порт.
Смерть Софії Галечко, хорунжого У. С. С. „Вісник СВУ.". Відень 1918. 4°, ч. 31, ст. 463.
Сміливий почин пор. Сайкевича. „Календар Черв. Кал." на 1931 р. Львів 1930. 8°, календаріюм — вересень.
С-мо Ол.: „Свято витревалих". „Укр. Сурмач". Каліш—Щепіорно. 1922, ч. 41, ст. 2—3.
До Зимового Походу.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

З цим числом висилаємо як безплатний щомісячний додаток Спомини Ґен. Кравса всім нашим П. Т. Передплатникам. Та черговий аркуш (другий) споминів вишлемо з лютневим числом лише тим П. Т. Передплатникам, що упорядкують справу залеглої передплати, та вирівнають передплату принайменше за 1. чверть-рік 1937 р.

Для вигоди П. Т. Передплатників залучаємо до цього числа на висилку передплати розрахункові перекази, за які не треба при висилці платити порта.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

IX. річник / Число 1. / Січень 1937.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софронів-Левицький*. Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*. З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка.